

egységben és teljes sikerrel folytattak le. A nyomdaipar ugyanis az összes többi iparággal ellentétben sértetlenül lábolt át a gazdasági válságon, sőt a sajtószabadságot megteremtő és a sajtótermékek iránti érdeklődést felcsigázó forradalom jóvoltából éppenséggel nagyszabású fellendülést ért meg 1848 tavaszán. A nyomdászokat tehát más iparágak dolgozóitól eltérően egyáltalán nem fenyegette a munkanélküliség réme, s így az ő soraikon belül nem harapózhatott el a kenyéririgység szelleme sem. És a nyomdászokat harcuk következetes végigvitelétől nem tántoríthatta el a majdani önállósulás, azaz a munkássorból való egyéni kiemelkedés hiú reménye sem, mert önálló üzem létesítésének éppen a nyomdaiparban nem volt ugyan feltétele a mesterlevél előzetes megszerzése, de – részint a nyomdaipar viszonylag magas fokú gépesítettisége, részint a nyomdatulajdonosoktól megkövetelt biztosíték összegének nagysága miatt – feltétele volt akkora pénztőke birtoklása, amekkorára egyszerű nyomdászok csupán kivételes esetekben tehettek szert.

A nyomdamunkásoknak kezükre játszott az is, hogy munkáltatóiknak az ő esetleges sztrájkba lépésük a nyomdaiparra nézve kedvező konjunktúra miatt igen súlyos anyagi veszteséget okozott volna. Amikor tehát a nyomdászok április 30-án még csak petícióban kérték béreik tetemes jobbítását, a nyomdatulajdonosok kereken elutasították ugyan ezt a kérést, amikor azonban a munkások erre május 12-én bejelentették, hogy ha három napon belül nem tesznek eleget követeléseiknek, akkor a 15-ével kezdődő héten mindnyájan sztrájkba lépnek, ez a bejelentés nyomban hatott, s a 13-án tartott egyeztető tárgyaláson már meg is született a pest-budai nyomdászok és nyomdatulajdonosok első kollektív szerződése (amely egyben az első valamely iparág összes érdekeltjére kiterjedő érvényű kollektív szerződés volt Budapest történetében), ez a szerződés pedig szinte változtatás nélkül szentesítette azokat az új bértételeket, amelyek bevezetését az április 30-i petíció követelte.

PROLETÁRMOZGALMAK

A munkásmozgalom parazsa azonban a következő héten lángra lobbant az ország legnagyobb, ezernél is több munkást foglalkoztató üzemében, a Dunagőzhajózási Társaság óbudai hajógyárában is. Az itteni hangulatot ugyanis egyre feszültebbé tette, hogy a gyárból a válság következtében

immár hónapok óta százával és százával bocsátottak el embereket. Amikor pedig május 15-én kitudódott, hogy aznap újabb munkáselbocsátásokra fog sor kerülni, a feszültség egyszeriben a végletekig fokozódott, s a fenyegetett munkások egy része magához a kormányhoz folyamodott védelemért.

A kormányhoz forduló hajógyári munkások azonban nem általánosságban tiltakoztak a készülő újabb elbocsátások ellen, hanem – akár három héttel később a pesti és budai kovács- és lakatoslegények – csupán azt követelték, hogy a gyár igazgatóságának a terveitől eltérően ne magyarokat és nem magyarokat vegyesen, hanem egyedül nem magyarokat tegyenek utcára, a magyarokat pedig kíméljék meg. És a hajógyári munkások belső meghasonlottsága még a pesti és budai kovács- és lakatoslegényekénél is nagyobb volt: a kormányhoz folyamodó hajógyáriak mégcsak nem is általánosságban a magyar honosságú munkások számára sürgettek védelmet a külföldiek ellenében, hanem kizárólag a magyar nemzetiségűek megvédelmezését kérték, a magyarországi nem magyaroktól pedig éppúgy elhatárolták magukat, akár a külhoniaktól.

A hajógyári munkások körében tehát az egyszerű kenyéririgységnél is ártalmasabb baj, maga a legrosszabb fajta nacionalizmus ütötte fel a fejét. S a hajógyári mozgalom ennek megfelelően igen gyorsan össze is omlott. Mert a kormányban megvolt ugyan a készség a hozzá folyamodó munkások felkarolására, a gyár igazgatósága azonban nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a szóban forgó nem magyarokat, magasabb szakképzettségű emberek lévén, semmiképpen sem nélkülözheti, s ez előtt az érv előtt végül a kormány is kénytelen volt meghajolni. A hajógyári mozgalom szervezői pedig, mivel nem a gyár valamennyi munkásának mozgósításával igyekeztek elejét venni mindennemű munkáselbocsátásnak, ezek után teljes fegyverletételre kényszerültek.

Egészen másként alakult viszont annak a harcnak a menete, amelyet a Selmecbányán és környékén, az alsó-magyarországi főbányagrófság üzeimben dolgozó bányászok vívtak ez idő tájt helyzetük megjavításáért. Ezek a bányászok ugyanis, mivel nagyjából szlovákok, kisebbrészt pedig németek voltak, természetesen nem kerülhettek a magyar nacionalizmus hatása alá, de mivel – évszázadok óta kincstári tulajdont képező bányák munkásai lévén – legfőbb ellenlábasaik a magyar nemzeti mozgalom híveivel hasonlóan maguk is a bécsi udvari körökben

látták, nem kerültek a magyarellenes szlovák nacionalizmus hatása alá sem. Annál erősebben élt viszont bennük az egymással való feltétlen közösségvállalás gondolata, s ez szintén nem csodálatos, hiszen maguk is nagyrészt többszázas létszámú üzemekben dolgoztak, s ráadásul olyanokban, amelyeknek a légkörét – a mindössze tizenhárom éve létesült óbudai hajógyárétól eltérően – valósággal átítatta az összetartás nemzedékről nemzedékre átörökített hagyománya.

A bányavidék dolgozói tehát március 22-én egy Csehországból bevándorolt szélaknai vājár, Alexander Möhling vezetésével teljes egyetértésben adták tudtára a főbányagrófi hivatalnak, hogy számottevő béremelésre tartanak igényt. Majd, minthogy ez a kezdeményezésük foganatlan maradt, egy hónappal később a kormány által időközben a bányavidékre küldött kormánybiztos, Beniczky Lajos előtt is megismételték bérköveteléseiket. S mivel Beniczky szintén elzárkózott követeléseik kielégítése elől, június elején, még tovább menve, magához a bányák főfelügyeleti hatóságához, a pénzügyminiszterhez fordultak, bérköveteléseiket pedig ekkor már többek között a nyugbérek felemelésének és az állami betegsegélyezés bevezetésének a követelésével is kiegészítették.

És a bányászok kitartása most már meg is hozta a maga eredményét. Mert a pénzügyminisztérium – ha nem is azonnal – augusztus 20-án csakugyan elrendelte mind a nyugbérek felemelését, mind az állami betegsegélyezés bevezetését. S béremelésre, igaz, ez alkalommal még nem került sor, soká azonban már ez a lépés sem váratott magára.

A CÉHREFORM

Közben – június 9-én – napvilágot látott Klauzál céhrendelete is, amely végre a céhlegények sérelmeinek tekintélyes hányadára is orvoslást nyújtott. Mert Klauzál változatlanul ügyelt arra, hogy minél kevésbé sértse a céhpolgárság érdekeit, s ezért – mint kezdettől fogva tervezte is – nem a céhrendszer gyökeres felszámolásáról, csupán az eddigi céhszabályok módosításáról rendelkezett ekkor, arra azonban Klauzál még inkább ügyelt, hogy a céhkeretek teljes lerombolása nélkül is minél szabadabbá tegye az utat a céhen kívüli ipar kibontakozása előtt. S minthogy rendelete ennek megfelelően a céhrendszer visszásságainak a zömét mégiscsak kiküszöbölte, a rendelet közzétételéből végeredményben szár-

mazott ugyan előnyük a céhbeli mestereknek is, de még több előnyük származott a mesterek alkalmazottainak.

A munkabérek nagyságát például a rendelet egyáltalán nem szabályozta, hanem az egyes mesterek és az egyes legények „szabad egyezkedés”-ének függvényévé nyilvánította. A munkaidőt viszont annál szigorúbban maximálta (legények esetében napi 11, tizennégy évesnél fiatalabb tanulók esetében meg 9 órában), s kimondotta, hogy ennél hosszabb munkára egyetlen legény sem kényszeríthető, a többletmunkára önként vállalkozó legényt pedig túlóradíj illeti meg. De kimondotta a rendelet azt is, hogy a továbbiakban a legények teljesen szabadon dönthetik el, mesterüknél lakjanak- és étkezzenek-e, s teljesen szabadon választhatnak maguknak munkahelyet is, mégpedig nemcsak céhbeli mestereknél, hanem gyárakban is, az általuk gyárakban töltött idő pedig mostantól fogva éppúgy beleszámítandó lesz vándoréveikbe, akár a céhbeli mestereknél töltött. Megengedte azután a rendelet, hogy a céhek gyűlésein ezentúl a legények is jelen legyenek, ámbár szavazati jogot csupán korlátozott számban maguk közül választandó képviselőiknek biztosított, a munkánélküli legényeket pedig teljesen kizárta e képviselők megválasztásából. Előírta továbbá a rendelet, hogy a remekbizottmányok tagjainak felét a jövőben szintén a legények válasszák a maguk soraiból, s hogy a remekpróbát megállt legénytől többé egyetlen céh sem követelheti tíz forintnyinál nagyobb mesterdíj fizetését. Végezetül pedig a rendelet kimondotta még, hogy azok a mesterlevéllel nem rendelkező, céheken kívüli kézműiparosok, akik eddig csupán hatósági engedély alapján folytatták iparukat, most kívánságukra minden további nélkül remekpróbára lesznek bocsátandóak s a céhgyűléseken már ezt megelőzően is részt vehetnek teljes szavazati joggal, azok a legények meg, akik önálló műhelyt óhajtanak nyitni, ezt – ha lemondanak segédek alkalmazásáról – ezután bármikor bármiféle külön engedély kérése nélkül is megtehetik.

Klauzál rendelete tehát a céhrendszernek alapjaiból való kiforgatása nélkül is jókora réseket ütött a céhek intézményének falain, s ezzel egyben sokat lendített a céhlegények helyzetén is. És a legények a céhreform bevezetése után többé nem is adták jelét komolyabb szervezkedési szándékuknak. Ámbár az is bizonyos, hogy a legénymozgalom ezt követő elcsendesülésében nem egyedül a céhek megreformálásának volt része, hanem annak is, hogy május derekán – mint még látni fogjuk – végre

megindult az önálló magyar hadsereg szervezése, a hadsereg pedig egyrészt felszívta a munkanélküliek tekintélyes hányadát, másrészt hadfelszerelési cikkekre támasztott igényeivel háborús konjunktúrát teremtett, s ez a konjunktúra azután nemcsak a munkanélküliséget küszöbölte ki végképp, hanem apránként a munkabérek alakulására is mind jótékonyabb hatást gyakorolt.

—3. A TAVASZI ÉS NYÁRI PARASZTMOZGALMAK

A PARASZTOK HARCA A JOBBÁGYFELSZABADÍTÁS KÖRÉNEK KITÁGÍTÁSÁÉRT

Annál nagyobb fejtörést okozott viszont a kormánynak ezekben a hónapokban a parasztkérdés, jóllehet a törvényhozás az úrbéri viszonyok márciusban történt felszámolásával együttvéve több mint negyedmillió jobbágyteleknek megfelelő úrbéres állományt alakított át szabadparaszti földtulajdonná s több mint másfél millió parasztcsaládot mentesített az eddig ránehezedő úrbéres terhektől, ez pedig egyértelmű volt az ország parasztnépét sújtó feudális kizsákmányolás legdöntőbb összetevőinek kiküszöbölésével. A parasztnak ugyanis nem az összessége, csak a többsége volt eddig úrbéres, s még az úrbéreseknek is csak a kisebbsége rendelkezett akkora jobbágytelekkel, amekkora egymagában – akár jobbágyi szolgáltatásoktól mentes parasztbirtokként is – kellőképpen biztosíthatta volna a rajta ülő család megélhetését. Hiszen az úrbéres népességnek közel hattizede pusztán belső telki állománnyal (vagy még azzal sem) bíró zsellérekből állott, és az úrbéres népesség fennmaradó negytizede is olyan telkesgazdákból tevődött össze, akiknek majd a fele legfeljebb negyedteleknyi jobbágybirtokot mondhatott a magáénak.

Igaz, azok közül a parasztnak közül, akik az úrbéres földterületekből csak elégtelen mértékben vagy éppen egyáltalán nem részesedtek, sokaknak a kezén voltak olyan kisebb-nagyobb földdarabok, amelyek jogilag a földesúri majorságok tartozékainak minősültek; ezeknek a használata azonban 1848 előtt részint bérleti díj fizetésének, részint pedig – éppúgy, mint az úrbéres parasztbirtokoké – feudális szolgáltatások teljesítésének a kötelezettségét hárította rájuk, s illetén tartozásaiktól a márciusi

jobbágyfelszabadító törvények sem mentesítették őket. Nem beszélve arról, hogy a föld népének soraiban jócskán akadtak teljesen nincstelenek is, akiknek korábban nemcsak úrbéres földekre nem sikerült soha szert tenniük, de majorsági természetűekre sem, akiket tehát egyedül egy a pozsonyi törvényhozók elméjében természetesen még csak fel sem merült megoldás: a földosztás elégíthetett volna ki. Mert a márciusi törvényhozás közvetve persze az ilyen nincstelenek helyzetén is lendített valamelyest, amennyiben az úrbéresek ingyenes robotkötelezettségének eltörlésével megnövelte a földbirtokosok bérmunkaszükségletét, de ezzel egyelőre csupán papíron idézett elő változást, hiszen olyan pénzforrásokat már nem tudott megnyitni, amelyek a birtokosok számára gyakorlatilag is lehetővé tették volna a korábbinál lényegesen nagyobb számú bérmunkás felfogadását; s a szóban forgó nincstelenek leghőbb vágya különben sem az volt, hogy örökkéig napszámos- vagy cselédsorban tengődjenek. Amint a jobbágyfelszabadítás még a paraszti társadalom másik pólusán, a márciusi fordulatnak legtöbbit köszönhető telkesgazdák körében sem teremtett tökéletes megnyugvást, mivel a tavaszi hónapokban sokfelé egyelőre az is kérdésesnek látszott, hogy az úrbéri viszonyok eltörlését kimondó törvények életbe léptetése során a hatóságok csakugyan úrbéres természetűnek s így a jövőben feudális szolgáltatásoktól immár teljesen mentnek fognak-e minősíteni minden olyan földterületet, amelyet ők maguk úrbéres jellegűként tartanak számon.

A parasztságnak tehát szinte egyetlen csoportja sem volt, amelyet a márciusi jobbágyfelszabadítás maradéktalanul kielégített volna. És erre a kormányköröknek is mihamar rá kellett döbbsenniük, hiszen a kezdeti hálátüntetések igen gyorsan abbamaradtak, s a hatóságokat már áprilisban elárasztották a parasztok panaszai és kérelmei, majd ezeket rövidesen tetteles szolgáltatmegtagadási és földfoglaló mozgalmak is egyre nagyobb számban kezdték követni.

A parasztmozgalmak közvetlen kiváltó okai sok helyütt az 1848 előtt lebonyolított úrbéri regulációk és legelőelkülönözések voltak; mivel az ilyesféle birtokrendezések annak idején többnyire a parasztok megrövidítésével zárultak, most – hiába nyilvánította őket a márciusi törvényhozás megmásíthatatlannak – a sérelmet szenvedettek tekintélyes hányada ismét hatalmába kerítette azt a földterületet, amelyből meggyőződése szerint igazságtalanul semmizték volt ki. Nemegyszer megesett

azonban, hogy a parasztnak olyan szántó- és rétterületeket is elfoglaltak, amelyek mindig a földesúri majorságokhoz tartoztak, vagy teljes egészében kisajátították a községük határában fekvő legelőt ott is, ahol legelő-elkülönözés még nem történt, ahol tehát a legelőt eddig uraikkal közösen használták, s ezt néhol olyan erdők önkényes birtokbavételével sem késtek megtéetni, amelyeket a forradalom előtt szintén felhasználhattak ugyan legeltetőhelyül s amelyekben némi faizást is gyakorolhattak, amelyeknek azonban most legfeljebb egy részét vehették volna korlátlan tulajdonukba s azt is csupán a törvény szabta bírói eljárás lefolytatása után.

Nagyszabású mozgalmak bontakoztak ki azután a parasztkézen levő majorsági jellegű földek körül is. Azok a parasztnak például, akik irtás-földeket birtokoltak, most csaknem valamennyien megtagadták az ezek használata fejében rájuk rótt szolgáltatások további teljesítését (néhánykor azt állítva ugyan, hogy valójában irtásföldjeik sem majorsági, hanem úrbéres természetűek, de többnyire ilyesmire való hivatkozás nélkül is), s előre lehetett látni, hogy ősszel, amikor majd esedékessé lesz a szőlődézsma-, illetve hegyvámfizetés, hasonló szolgálatmegtagadási mozgalomba fognak kezdeni a szőlősgazdák is. De elterjedt jelenséggé lett a feudális szolgáltatások megtagadása a majorsági jobbágyság és zsellérek körében is (akik olykor szintén azt hangoztatták, hogy földjük a valóságban nem majorsági, hanem úrbéres természetű, többnyire azonban nem is vitatták parcelláik majorsági jellegét, csupán annak a meggyőződésüknek adtak hangot, hogy ők sem érdemelnek kedvezőtlenebb elbánást, mint amilyenben az eddigi úrbéresek részesültek). Amint országos jelenséggé lett a márciusi törvények által érintetlenül hagyott földesúri regalejogok semmibevétele is: a parasztnak falvak százaiban és százaiban kezdtek most élni a korcsma- és mészárszéktartás vagy a vadászat és a halászat – törvény szerint továbbra is földesuraikat illető – jogával, s egyre többször lehetett hallani olyan vásárokról is, amelyek résztvevői kereken elutasították azt a gondolatot, hogy helypénzt fizessenek az adott községben vásártartási kiváltsággal bíró földesuraknak.

S az ilyen és hasonló mozgalmakkal párhuzamosan megindult a harc végül azoknak a feudális szolgáltatásoknak a kiküszöböléséért is, amelyeket a parasztnak a megyei hatóságok vagy az egyház javára tartoztak volna teljesíteni március után is; kivált az ingyenes megyei közmunkák

végzését tagadták meg a falusiak sokfelé, de nem egy helyen megtagadták azoknak a (többnyire robotban kirótt) szolgáltatásoknak a teljesítését is, amelyekkel a községükbeli lelkész ellátásához kellett volna hozzájárulniuk.

A PARASZTMOZGALMAK ÉS A BIRTOKOS OSZTÁLY

A parasztmozgalmak azonban, bár méreteik hónapról hónapra folyvást növekedtek, vajmi kevés azonnali eredménnyel jártak: azt az egyet, igaz, elérték, hogy a megyei hatóságok a falusiakat áprilistól fogva általában nem rendelték ki többé közmunkára, a föld népének azokat a törekvéseit viszont, amelyek a március után is fennmaradt földesúri szolgáltatásoknak meg a földesurak birtokterületének a csorbítására irányultak, a parasztmozgalmak legfeljebb ideig-óráig tudták érvényre juttatni. S ez nem is lehetett másként – már csak azért sem, mert az egyes falvak lakóinak egymástól függetlenül kirobbant s egymáséitól sok tekintetben eltérő célokat követő megmozdulásaiból összehangolásukra és közös mederbe terelésükre alkalmas értelmiségi vezetőségárda híján időbeli párhuzamosságuk ellenére sem fejlődött ki valamiféle egységes, országos mozgalom, de azért sem, mert a paraszti osztályharc megnyilvánulásaira a másik fél, a birtokos osztály kezdettől fogva makacs ellenállással válaszolt.

A birtokosoknak ugyanis már a márciusban eltörölt úrbéres szolgáltatások megszűnte is hatalmas veszteségeket okozott. (S Magyarországon ekkor egykorú becslés szerint a szó legszorosabb értelmében vett majorságok területének mintegy harmadán már nem maguk a földesurak, hanem bérlők gazdálkodtak ugyan, a jobbágyfelszabadítást azonban azok a földesurak is megsínylelték, akiknek a majorságai árendában voltak, mivel a bérlőknek, akik nagyrészt maguk is jobbágyi szolgáltatásokra alapozott feudális birtokvitelt folytattak, a jobbágyfelszabadítás életbelépte után – éppen az úrbéres szolgáltatások elmaradására hivatkozva – többnyire sikerült kicsikarniuk az árenda tetemes mérséklését.) És a birtokosoknak most nem is csak az a jövedelemcsökkenés okozott fejtörést, amelyet az úrbéri pénz- és termékszolgáltatások megszűnte idézett elő, hanem – s még inkább – az úrbéresek robotkötelezettségének eltörlése. Ez a lépés ugyanis az ország földesurait együttvéve több mint évi 40 millió gyalognapszámnak megfelelő ingyenmunkától fosztotta meg, s ezzel, betemetvén a majorsági földjeik megműveléséhez általuk eddig felhasznált munkaerő

legfőbb forrását, egyik napról a másikra gazdálkodásuk gyökeres újjászervezésének a feladata elé állította őket, de olyan körülmények közepette, amelyek a szóban forgó feladat kielégítő megoldását szinte lehetlenné tették.

Az egyik papíron lehetséges megoldás ugyanis az lett volna, ha birtokaiknak a továbbiakban még sokkal nagyobb hányadából létesítenek bérleteket. Erre azonban a gyakorlatban nemigen volt mód, mivel a jobbágyfelszabadítással egyidejűleg semmiféle olyan változás nem történt, amely lényegesen kiszélesítette volna az árendavállalásra képes személyek körét. Sőt most még az eddigi bérlők közül is sokaknak a helyzete megingott, hiszen a jobbágyfelszabadítás másnapján ezek tekintélyes része is a földesurakéval rokon nehézségek harapófogójába került.

Maradt tehát a másik papíron lehetséges megoldás: az, hogy a mind ez ideig közvetlen földesúri kezelésben tartott, de eddig nagyrészt robotoló úrbéresekkal megműveltetett jóságokon a földesurak továbbra is maguk gazdálkodjanak, de a jobbágyfelszabadítás következtében füstbe ment úrbéri ingyenmunkát immár bér munkával pótolva. (S ugyanez a kiút állott azok előtt a gazdálkodással felhagyni nem akaró nagybérlők előtt is, akik eddig szintén feudális birtokvitelt folytattak.) Ennek a megoldásnak a gyakorlati keresztülvitele azonban ugyancsak hatalmas akadályokba ütközött. Hiszen annak a birtokosnak, aki gazdálkodását most merőben tőkés alapokra kívánta helyezni, ezentúl nemcsak nagyszámú bér munkást kellett alkalmaznia, hanem ezeket a bér munkásokat – a robotoló úrbéresektől eltérően – magának kellett ellátnia szerszámokkal és igavonó állatokkal, s rendelkeznie kellett például a szóban forgó szerszámok és igavonó állatok elhelyezéséhez szükséges gazdasági épületekkel is. Ezeknek a követelményeknek pedig a birtokosok többsége képtelen volt megfelelni.

A szűkebb értelemben (Erdély és a Részek nélkül) vett Magyarország teljes megművelhető szántó- és rétterülete ugyanis ekkor egykorú számítások szerint körülbelül 15 és fél millió osztrák (azaz 1600 négyszögöles) holdra rúgott, s ebből nem egészen 9 millió hold minősült majorsági földterületnek. S feltételezhető ugyan, hogy – feudális szolgáltatásokhoz kötött parcellák formájában – úgy 1 millió holdnyi e majorsági jellegű szántókból és rétekből is parasztok kezén volt; az a terület azonban, amelyen maguk a földesurak (illetve az eseteknek egy részében bérlők)

gazdálkodtak, így is 8 millió hold felé járt. Megfelelő felszereléssel pedig 1848-ban ennek a 8 millió holdnak – ugyancsak egykorú becslések szerint – legfeljebb egynegyede volt ellátva. A másik 6 millió holdba ezért pusztán a kellő fundus instructus megteremtéséhez is holdankint 30–40 forintot, azaz országosan legkevesebb 180 millió forintot kellett volna beruházni. Heverő pénzek viszont az uradalmi pénztárakban alig-alig voltak, s pillanatnyilag földhitel szerzésére is vajmi kevés lehetőség kínálkozott Magyarhonban, hiszen az ország földesurait együttvéve már a forradalom kitörésekor is 200–300 millió forintnyi adósság terhelte, akik pedig még ezek után is rendelkezésükre bocsáthattak volna újabb kölcsönöket, azoknak a hitelnövtási kedvét alaposan megnyirbálta a márciusi törvényekben kimondott határidő nélküli moratórium. S igaz persze, hogy a földesurak éppenséggel az úrbéri veszteségeik ellensúlyozása végett számukra megajánlott kármentesítési tőkéből is fedezhették volna legalább a halaszthatatlannak lett beruházások nagyjának a költségeit, olyan reményt azonban, hogy a szükségét szenvedő államkincstárból egyhamar ki is préselhessék a kármentesítést, közülük még a legderülátóbbak sem táplálhattak.

A majorsági földeken eddig közvetlen gazdálkodást és feudális alapokra helyezett gazdálkodást folytató földesurak többsége tehát egyelőre félmegoldásokhoz volt kénytelen folyamodni. Ha például most rákényszerült is bér munkások foglalkoztatására, lehetőleg olyan bér munkásokat fogadott fel, akik bér fejében pénz helyett terményrészesedéssel is beérték, s kivált olyan munkásokat, akik képesek és hajlandóak voltak a szükséges munkaeszközöknek legalább egy részéről továbbra is maguk gondoskodni. És a földesuraknak ez a többsége esetleg még arra is elszánta magát, hogy majorsági állományából most újabb földdarabokat engedjen át a parasztnak, de korántsem tulajdon-, hanem csupán használati joggal, és pedig olyan használati joggal, amelynek az élvezete megint csak feudális jellegű szolgálatok – elsősorban persze megint csak ingyenmunka – teljesítésének a kötelezettségével fog járni. Azokról a feudális szolgáltatásokról pedig, amelyeket már 1848 előtt parasztkézre került majorsági földterületek használata fejében követelhetett, egyetlen földesúr sem volt kapható kárpótlás nélkül lemondani s még pénzbeli kárpótlás kilátásba helyezése esetén is csak akkor, ha erre a kártérítésre az úrbéres

szolgáltatások eltörlésének fájdalomdíjaként megajánlott állami kártérítéstől eltérően nem lesz kénytelen időtlen időkig várni.

Ilyen körülmények között viszont a márciusban Magyarországon uralomra jutott, de egyeduralkodóakká nem lett tőkés viszonyok további kibontakozása nemcsak azért ütközött akadályokba, mert márciusban az úrbéres szolgáltatások eltörlésével csupán a feudális kizsákmányolás legfőbb elemei semmisültek meg, a feudális kizsákmányolás másodlagos fontosságú elemei, az 1848 előtt feudális jelleggel parasztkézre került majorsági földdarabokat terhelő szolgáltatások ellenben érintetlenül vészelték át a forradalmat, hanem mert a forradalmat érintetlenül vészelté át a nagybirtokrendszer is, a nagybirtokrendszer fennmaradása pedig, mivel a korábbi tőkefelhalmozás elégtelensége miatt igen kevés lehetőség kínálkozott arra, hogy a földesúri majorságok most minden tekintetben tőkés birtokvitelű mezőgazdasági nagyüzemekké alakuljanak át, még a pillanatnyilag meglehetősen szűk körbe szorult feudális viszonyok majdani újólagos tényeréséhez is alapot szolgáltatathatott. Amikor tehát az ország paraszti tömegei 1848 tavaszán harcba szálltak a márciusi jobbágyszabadítás kereteinek kitágításáért: öntudatlanul is olyan törekvések jegyében léptek fel, amelyek érvényesítése a polgári átalakulás ügyének csak javára válhatott volna. De mert ezeknek a törekvéseknek az érvényesítése a magyar birtokosokat, akik már az úrbéri viszonyok felszámolása folytán támadt nehézségeikkel is alig tudtak megbirkózni, még sokkal súlyosabb helyzetbe sodorta volna: a birtokos osztály a parasztmozgalmakkal szemben csak a legteljesebb elutasítás álláspontjára helyezkedhetett.

A birtokos osztály ezért kezdettől fogva szívós harcot folytatott a paraszti törekvések visszaszorításáért, s ebbeli harcához nem csupán a megyei hatóságoktól kapott segítséget, de a kormánytól is, amelyet bizonyára nemcsak az a körülmény fordított szembe a parasztmozgalmakkal, hogy tagjainak zöme maga is a birtokos osztály soraiból került ki, hanem az az aggodalom is, hogy ha a földesuraknak az általuk már márciusban elszenvedett veszteségeken kívül még további veszteségekkel is számolniuk kellene, akkor ez többségüket a polgári átalakulás ügyének támogatójából a polgári átalakulás ügyének ellenségévé tehetné. Emiatt hangoztatták hát a kormány tagjai körleveleikben és más megnyilatkozásaikban, hogy a birtokos osztály képviselői már az úrbéri viszonyok

felszámolásával is felülmúlhatatlan áldozatokat hoztak, a nép pedig csupán hálátlanságának adná tanúbizonyságát, ha ezekkel az áldozatokkal nem érné be. S emiatt gondoskodott a kormány arról is, hogy legalább egy példányban az ország minden községébe ingyen eljusson a Vas Gereben szerkesztésében június elejétől megjelenő „néplap”, a *Nép Barátja* (vagy nemzetiségi nyelveken napvilágot látó négy testvérlapjának valamelyike), amely szintén ilyen értelmű fejtegetésekkel győzködte az olvasóközönséget.

De a birtokos osztálynak a paraszti törekvések elleni harcában nem késett segítségére kelni a magas klérus sem. Alig egy hónappal a *Nép Barátja* után megindult tehát a hasonló rendeltetésű *Katholikus Néplap* is, s ez a lap (meg az egyházi részről kiadott sok röpirat) ugyancsak igyekezett megtenni a magáét, buzgón hirdetve az ígét: „...Minket nem azért teremtett az Isten, hogy mi itten gyarapodjunk, ... hanem hogy mindenek előtt keressük az Isten Országát és az ő igazságát, és a többi megadatik nekünk... ”¹³

A föld népére azonban különösebb hatást sem az egyházi, sem a világi felsőbbség intelmei nem gyakoroltak, s a parasztmozgalmak áradata hónapról hónapra újabb meg újabb területeket borított el. Ez pedig előbb a megyei hatóságokban, majd a kormányban is azt a meggyőződést ültette el, hogy ahol a szép szó nem használ, ott fegyveres erőszak alkalmazásától sem szabad visszariadni. Az igazukat kereső parasztnak tehát egyre többször vezényeltek ki karhatalmat, június 12-én pedig Szemere egyenesen statáriumot hirdetett „az ország békéjének s a törvényes közcsendnek erőszakos kitörések... általi megháborítása eseteire, sőt az erőszben megkísértett, de közbenjött törvényes erő által a végrehajtásban megakadályozott merényekre is”.¹⁴

Mindazonáltal az utolsó szó, amelyet a Batthyány-kormány a parasztsághoz intézett, mégsem ez volt. A kormány tagjai ugyanis idővel megértették, hogy a parasztkérdés elmérgesedése nemcsak a birtokos oszt-

¹³ MAJER ISTVÁN, Éljen a barátságos egyezés! *Katholikus Néplap*, 1848. szept. 28. 13. sz. 99.

¹⁴ Szemere körrendelete a törvényhatóságokhoz, Bp. 1848. jún. 12. Közli: Iratok az 1848-i magyarországi parasztmozgalmak történetéhez. Összeáll. EMBER GYÖZÖ. Bp. 1951. 260.

tályt, hanem hovatovább a föld népét is eltántoríthatja a polgári átalakulás ügyétől, ha pedig ennek a veszélynek elejét akarják venni, akkor a parasztság számára márciusban tett engedmények körét valamelyest mégiscsak tovább kell szélesíteniök, módot adva legalább arra, hogy a parasztok pótlólag az 1848 előtt feudális jelleggel birtokukba került majorsági földterületekhez fűződő szolgálatkötelezettségeiktől is megszabadulhassanak s földesuraikkal megosztozhassanak, a regalejogokon is. Attól azonban a kormány tartózkodni kívánt, hogy az újabb engedményeket is állami kármentesítés ígéretével léptesse életbe – egyrészt, mert nem akart újabb terheket zúdítani a már amúgy is túlterhelt államkincstárra, másrészt meg, mert nyilvánvaló volt, hogy ha a földesuraknak az újabb engedmények viszonzásául is csupán nagysokára fizetendő kártérítést ajánlana fel, akkor ez a birtokos osztály máris nem mindennapi elkeseredettségét egyszeriben a végletekig fokozná. Az igazságügy-minisztérium ezért most olyan törvényjavaslatot dolgozott ki a jobbágyfelszabadítás továbbvitelének tárgyában, amely becikkelyezése esetén ajtót nyitott volna arra, hogy a parasztok szolgálatmentes tulajdonukká tehessek az általuk eddig feudális szolgáltatások teljesítése fejében használt majorsági földdarabokat, s maguk is a regalejogok élvezőivé lehessenek, de csak akkor, ha mindezekért a kedvezményekért maguk fogják pénzbeli kártérítésben részesíteni földesuraikat. Ebből a tervetből pedig a pénzben nem dúskáló parasztok tényleges megnyugvást akkor sem merítettek volna, ha megismerkednek véle, s egyelőre azért sem meríthettek belőle megnyugvást, mert a törvényjavaslat szövege a nyár vége előtt nem is került nyilvánosságra.

A parasztmozgalmak áradata azonban a nyár derekán ennek ellenére is kezdett visszahúzódní; a paraszti tömegek lecsitításához ugyanis már a hatóságok által időközben latba vetett erőszak is elégséges volt. De a paraszti indulatok kavargása – hiába csendesedett el most a felszín – a mélyben továbbra sem csillapult, sőt még fokozódott. Ezzel pedig valóban mind fenyegetőbb közelségbe került az a veszély is, hogy a parasztság apránként teljesen ki fog ábrándulni a forradalomból, bármilyen sokat köszönhet is neki. És ez a veszély korántsem csak papíron fenyegetett: a nemzetőrség április második felében elrendelt újjászervezése során például falvak százaiban és százaiban fordult elő, hogy a parasztok a nemzetőrségben való részvételt vagy sérelmeik előzetes orvoslásának

a feltételéhez kötötték, vagy éppen ilyesféle feltételek támasztása nélkül is kerekén megtagadták, s ezt sok helyütt avval indokolták, hogy fegyverfogásra az urak érdekében és az uralkodó rovására akarják rávenni őket, holott nekik éppen az urakkal van elszámolnivalójuk, egyedüli jóakarójuk pedig éppen a király. A nemzetőrség intézményével való szembehelyezkedés méregfogát hirtelenében kihúzta ugyan egy miniszterelnöki rendelet, amely válaszul kimondotta, hogy a szolgálatkötelesek összeírását mindenütt fel kell függeszteni, ahol az összeíró munka ellenállásba ütközik; ez az intézkedés azonban persze megint csak tüneti kezelést nyújtott. Így pedig változatlanul nyitva maradt, sőt egyre nyíltabbá lett az a kérdés, hogy ha majd üt az óra, ha majd elkövetkezik az ellenforradalom általános támadása, akkor a parasztság kész lesz-e felsorakozni a forradalom védelmében.

4. A NEMZETISÉGI MOZGALMAK KIBONTAKOZÁSA

A NEMZETISÉGI IGÉNYEK ELSŐ MEGFOGALMAZÁSAI

A forradalmat azonban a parasztkérdés részleges megoldatlanul maradásánál is nehezebb helyzetbe hozta a nemzetiségi kérdés rendezésének teljes elmaradása. S ezen az sem változtatott, hogy az országot a polgári átalakulás útjára vezérlő márciusi vívmányok az ország határai között élő nem magyarok millióinak a körülményeit is gyökeresen megújították. Holott a szóban forgó nem magyarok közül sokakban eleinte a készség is kellőképpen megvolt e vívmányok rájuk nézve szintén sorsdöntő voltának fel- és elismerésére.

A délvidéki szerb központokban például március második felében egymást érték a magyar forradalom iránti rokonszenvtüntetések, s a forradalom kirobbanásának hallatára egybehívott március 21-i újvidéki gyűlésen ruháját magyar nemzetiszínű kokárdával ékesítve jelent meg még a szerb nemzeti mozgalom leglelkesebb s legnagyobb szerepre hivatott szervezőinek egyike, Djordje Stratimirović kulpini birtokos is, majd ugyanő kiáltványban is hangot adott annak a meggyőződésének, hogy a forradalommal „a szabadság... a mi országunkban is felállította oltá-

rait”.¹⁵ És hasonló volt a helyzet a Felvidék szlovák lakosságú falvaiban és városaiban is: szlovák lelkészek templomi beszédekben, szlovák költők versekben ünnepelték a jobbágyfelszabadítást és Kossuthot, a szlovák nemzeti mozgalom liberális szárnyának vezéralakja, Ludovít Štúr pedig (aki Zólyom városának egyik követeként maga is részt vett a pozsonyi országgyűlésen) arra is indítatva érezte magát, hogy lapja, a *Slovenskje narodnje novini* március 31-i számában kijelentse: „Szegény népünk... végre az ország polgára és ember lesz!”¹⁶

De ilyesféle megnyilatkozásokkal lehetett találkozni ekkortájt a korábban kérlelhetetlenül magyarellenes horvát sajtóban, sőt – bár a Pozsonyban elfogadott törvények hatálya Erdélyre egyelőre nem terjedt ki – az erdélyi román lapokban is. Timotei Cipariu, a balázsfalvi görög katolikus papnövelde liberális nézeteket valló tanára például lapjában, az *Organulu luminarei*-ben lelkesen fejtegette, hogy Magyarországon már megvalósult „a jogokban és kötelességekben való egyenlőség”,¹⁷ az ugyancsak közismerten liberális George Bariț, a *Gazeta de Transilvania* szerkesztője pedig kinyilvánította, hogy az erdélyi románok is a pesti tizenkét pont kidolgozóival fognak tartani, mert „e pontok által minden barbár, zsarnoki és elnyomó kiváltság megsemmisült”.¹⁸ S Bariț fenntartásokkal fogadta ugyan e pontok utolsóját, az Erdély uniójáról szólót, egy Budán napvilágot látott (*Frașilor Romani!* kezdetű) névtelen román röpirat viszont éppen arra mutatott rá, hogy Erdélynek Magyarországgal való egyesülése az erdélyi románoknak is javukra válnék, mert Magyarországon már „feljött az igazság és a szabadság napja”, itt már „nincsenek sem jobbágyok, sem nemesek, nincsenek sem urak, sem szolgák”, s az unió megvalósulása esetén így lesz ez – de csak ebben az esetben lesz így

¹⁵ Djordje Stratimirovićnak és 14 társának az újvidékiekhez intézett kiáltványa. Újvidék, 1848. márc. 21. Közli: THIM JÓZSEF, A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története (továbbiakban: THIM). II. Bp. 1930. 36.

¹⁶ [LUDOVÍT ŠTÚR], Nový vek. Közli: DANIEL RAPANT, Slovenské povstanie roku 1848–49 (továbbiakban: RAPANT). I/2. Turč. Sv. Martin, 1937. 57.

¹⁷ *Organulu Luminarei*, 1848. márc. 31. [ápr. 12.] 66. sz. 371.

¹⁸ [GEORGE] B[ARIȚ], Mit kívánnak az erdélyi románok (In: 1848–1849. évi iratok a nemzetiségi megbékélésről). H. n. é. n. [Bp. 1948]. 27.

– Erdélyben is.¹⁹ És még az általában elzárkózó erdélyi szászok soraiban is akadtak olyanok, akik – mint Friedrich Hann, a nagyszebeni jogakadémia tanára vagy Karl Gooß szászdályai evangélikus lelkész – a polgárosodás páratlan emeltyűit látták a pozsonyi törvényekben, s hogy e törvények jótékonyaságából saját népük is részesedjék, áprilisban szintén Magyarország és Erdély egyesülése mellett foglaltak állást.

Hiába keltett azonban elégedettséget a márciusi vívmányok megszületése a nemzetiségek körében is: azt a tényt, hogy a nemzetiségi kérdést a márciusi forradalom érintetlenül hagyta, az egyéb korkérdések megoldása csak nem feledtethette. S éppen ezért már a kezdet kezdetén találkozni lehetett olyan megnyilatkozásokkal is, amelyek kétségtelenné tették, hogy az ország nem magyar lakóinak körében elevenen él a nemzetiségi kérdés rendezésének, a maguk nemzeti egyenjogúsíttatásának az igénye is.

Így például a pest-budai szerbek a József-napi országos vásár alkalmából Pesten időző vidéki szerbek részvételével már a forradalom kitörésének a hetében gyűlést tartottak, s a gyűlésen kidolgoztak egy az uralkodó és a diéta elé terjesztendő petíciót, hangsúlyozva, hogy egyáltalán nem kívánják lazítani „azon legszentebb kapcsolatot”, amely a magyarországi szerbeket „a közös magyar hazához fiúi szeretettel... köti”,²⁰ s azt sem nehezményezik, ha a magyar nyelv továbbra is Magyarország egyedüli hivatalos nyelve marad, igényt tartanak viszont többek között arra, hogy magyar részről ismerjék el a szerb nemzetnek mint önálló nemzetnek a létét, hogy a magyarországi szerbek belső ügyeiket anyanyelvükön intézhessék, s hogy egyházi és világi képviselőik évente nyilvános nemzeti kongresszusra ülhessenek össze. S ezeket a követeléseket azután nagyjából magáévá tette és ugyancsak petícióba foglalta a délvidéki szerbek március 27-én Újvidéken lezajlott gyűlése is. Az újvidéki határozatok mindazonáltal két ponton eltértek a pestiektől. Egyrészt annyiban, amennyiben a pesti petíció csak egészen általános formában emlékezett meg a határőrvidék újjászervezésének a szükségéről, az új-

¹⁹ Fraților Romani! OL Erdélyi levéltárak, Gubernium Transylvanicum, Praesidialia 1848:993.

²⁰ A budapesti szerbek vezetőinek nyilatkozata (In: 1848–1849. évi iratok a nemzetiségi megbékélésről). 14–15.

vidéki viszont világosan kimondotta, hogy a feudális viszonyokat a határőrvidéken is fel kell számolni, és a jobbágysághoz hasonlóan a határőröket is földjeik teljes jogú tulajdonosaivá kell tenni. De eltért a pesti petíciótól az újvidéki annyiban is, amennyiben az előbbi még annak a kívánságnak adott hangot, hogy az évenként rendezendő szerb nemzeti kongresszusok kérelmeiket – az országgyűlés és az országgyűlésnek felelős kormány mellőzésével – közvetlenül az uralkodó elé terjeszthessék, az újvidéki petícióból viszont készítői ezt a pontot – mint amely csak a polgári átalakulás magyar híveinek nyugtalanítására lehet alkalmas – elhagyták.

S a forradalom kitörését közvetlenül követő hetekben hasonló mérték-tartás és a magyar nemzeti mozgalommal való együttműködés hasonló készsége jellemezte a szlovák nemzeti mozgalmat is. A mozgalom most elsőkül színre lépő Liptó megyei hívei, akiknek az élén Michal Miloslav Hodža verbicei evangélikus lelkész állott, a március 28-i megyegyűlésen (amelyre a falvak képviselőit is meghívták) tömegestül jelentek meg, s azt a kérésüket adták elő, hogy a megyei igazgatás nyelve ehelyütt ezentúl a szlovák nyelv legyen, a népiskolai oktatás pedig a jövőben szintén a tanulók anyanyelvén folyjék. S ezeket a kívánságokat azután valamennyi szlovák lakosságú megyére kiterjedő érvénnyel (és azzal a kiegészítéssel, hogy a pesti egyetemen létesítsenek szlovák tanszéket) megismételte egy Jozef Miloslav Hurban hlubokai evangélikus lelkésznek, a mozgalom legfőbb Nyitra megyei szervezőjének a tollából származó és Štúr által április elején Bécsben kinyomatott (*Bratia Slováci!* kezdetű) névtelen kiáltvány, majd a szlovák nemzeti mozgalom hívei rendre előhozakodtak velük Árvában, Turócbán és Gömörben is, magyarelleses vagy forradalomellenes jelleget azonban ezek a megnyilatkozások sehol sem öltöttek. S igaz ugyan, hogy Hurban, a következő hetekben valamelyest még tovább menvén, a liptói pontokat egy április 28-án Brezován rendezett népgyűlésen azzal a követeléssel is megtoldotta, hogy magyar részről ismerjék el a szlovák nemzet létét és az ország többi nemzetével való egyenjogúságát, olyan követeléseket azonban, amelyeket a magyar nemzet vagy a magyar forradalom érdekeire nézve sérelmeseknek lehetett volna minősíteni, ő sem támasztott, s követeléseinek felkarolását – az újvidéki szerbekhez hasonlóan – ő sem az ellenforradalom szítóitól, hanem a magyar kormánytól kérte.

Ámbár éppen Hurbannál már ebben az időben is tapasztalható volt, hogy ő a nemzeti szempontokat hajlamos mértéktelenül előtérbe állítani, s a nemzeti egyenjogúság kivívását kész még a jobbágyviszonyok felszámolásánál is többre értékelni. Ti – mondta például az április 26-án Miaván vásározó szlovák parasztokhoz intézett beszédében – „több évszázadon át csak az erdőkkel, mezőkkel, a trágyával, a jószággal törőd-tetek”, holott „a földolog mégis a nemzetiség, vagyis az a jog, hogy az országban annyit érvünk, mint bármely más nemzet”.²¹ S hasonló arányvétel jelei már a kezdet kezdetén megmutatkoztak az erdélyi román nemzeti mozgalom táborán belül is.

Igaz, korántsem mindenkinél. Bariț például elengedhetetlennek nyilvánította, hogy a helyi közigazgatás mindenütt a helybeli lakosság anyanyelvén folyjék, s ennek a feltételnek a megvalósulásától tette függővé, hogy támogassa-e Magyarország és Erdély egyesülésének az ügyét, legfontosabbnak azonban a jobbágyviszonyok felszámolását tartotta, s tisztában volt azzal, hogy a feudális rend lerombolása a polgári átalakulás román és magyar híveinek együttműködését követeli meg. De ilyesféleképpen gondolkodtak az első időkben az erdélyi román nemzeti mozgalom balszárnyán elhelyezkedő értelmiségi fiatalok is, akik legnevesebbjei – így Avram Iancu és Alexandru Papiu-Ilarian is – ekkor a marosvásárhelyi királyi tábla mellett tevékenykedtek joggyakornokokként.

Amikor tehát a vásárhelyi jurátusok március harmadik hetében sorozatos megbeszélésekre ültek össze s ezeken a többségben levő magyarok egy olyan valamennyiük nevében az uralkodóhoz intézendő felirat elfogadására tettek javaslatot, amely többek között a sajtószabadság bevezetését és az unió kimondására hivatott erdélyi országgyűlés mielőbbi megtartását követelte, a nemzetiségi kérdést viszont említetlenül hagyta, s a parasztkérdést illetően is pusztán arra a kérésre szorítkozott, hogy könnyítsenek a nép terhein: a megbeszéléseken részt vevő román fiatalok csatlakoztak ugyan a felirathoz, de hangsúlyozták, hogy a benne foglaltakon kívül okvetlenül szükséges „minden Erdélyben és Magyarországon lakozó különböző ajkúak nemzeti létének és nyelvének tisztelete és biztosítása” is, s még inkább hangsúlyozták, hogy „késedelem nélkül, azon-

²¹ Idézi: STEIER LAJOS, A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben (továbbiakban: STEIER). I. Bp. 1937. 34.

nal" életbe léptetendő az „örökváltság minden kárpótlás nélkül”.²² És a kérdések hasonló megközelítése jellemezte azokat a követeléseket is, amelyeket március 28-án egy fiatal abrudbányai ügyvéd, Ioan Butteanu vezetésével a Kolozsvárt élő radikális román értelmiségiek foglaltak írásba; Butteanuék ugyanis azt követelték, hogy – ha az országos hatóságok ügyintézésének nyelve a magyar marad is – a román lakosságú megyékben a román nyelvet tegyék hivatalossá, ezzel együtt követelték azonban a törvény előtti egyenlőség és a közteherviselés bevezetését, valamint a jobbágyi viszonyok állami kármentesítéssel történő eltörlését, s kifejezésre juttatták, hogy követeléseik teljesítését az erdélyi országgyűléstől várják.

De közben – a marosvásárhelyi petícióval egyidejűleg, március 24-én – megszületett a balázsfalvi papnövelde volt filozófiatanárának, az ekkortájt Nagyszebenben vén fejjel jogot hallgató Simion Bărnău-nak az erdélyi románokhoz intézett felhívása is. S ez a felhívás egyetlen eldugott mondatban mellékesen szóba hozta ugyan, hogy kérni kellene a jobbágyviszonyok felszámolását – mégpedig a császártól –, a jobbágyfelszabadítás határozott követelését azonban éppúgy nem tartalmazta, amint a törvény előtti egyenlőség vagy a közteherviselés, vagy a sajtószabadság, vagy más polgári vívmányok bevezetésének a szükségéről sem tett említést, csupán azt hajtogatta, hogy „ismertessék el és biztosítsák nemzeti létünk”.²³ Bărnău ugyanis már korábban is azt vallotta, hogy „nemzetiség nélkül nem létezik szabadság”,²⁴ s ehhez az elgondolásához híven most is elegendőnek tartotta, ha az erdélyi románokat arra inti, hogy utasítsák el az uniót, s a polgári átalakulás egyéb biztosítékainak a tárgyalásába se bocsátkozzanak bele, a magyarok közül pedig senkivel, a leghaladóbbakkal se lépjenek együttműködésre addig, amíg emezek „közzé nem teszik, hogy a román nemzetet nemzetnek ismerik el”, mert „nemzet nélkül a köztársaság is csak átkozott zsarnokság”, „enélkül a menny is pokol”. Ha tehát a románok „elvesztik nemzetiségüket”, akkor

²² Erről Papiu-Ilarian tudósítása. Marosvásárhely, 1848 márc. 25. Közli: *Revoluția de la 1848–1849 din Transilvania*. Red. ȘTEFAN PASCU și VICTOR CHERESTEȘIU. I. București, 1977. 104–106.

²³ Közli: VICTOR CHERESTEȘIU, *A balázsfalvi nemzeti gyűlés 1848. május 15–17.* (továbbiakban: CHERESTEȘIU). Bukarest, 1967. 220.

²⁴ Erről uo. 115.

„mindent elveszítenek”, ha viszont kivívják nemzeti egyenjogúságukat, akkor a továbbiakban ennek jóvoltából úgyis „mindent elérhetnek”, s így „a többi ezután következik”.²⁵

Mindazonáltal ez az álláspont ekkor még nem volt az erdélyi románok uralkodó álláspontja, s még kevésbé felelt meg a Királyhágón innen, a szűkebb értelemben vett Magyarország területén élő románok nézeteinek. A magyarországi románok élén ugyanis olyan férfiak állottak, akik – mint például a konzervatívként indult, de a Habsburgokból idővel alaposan kiábrándult Ioan Dragoș Bihar megyei szolgabíró vagy a hatalom birtokosai által 1845-ben parasztlázítás vádjával Tánicsichhoz hasonlóan bebörtönzött s azután 1848 áprilisában ugyancsak a pesti fiatalok által kiszabadított lugosi ügyvéd, Eftimie Murgu – megértették, hogy népük felemelkedésének legfőbb gátja ugyanaz a Habsburg-abszolutizmus, amely a magyar nép felemelkedésének is legfőbb gátja, legfőbb fegyvertársaik pedig a Habsburg-abszolutizmus elleni harcban éppen a polgári átalakulás magyar hívei lehetnek. Az ortodox hiten levő magyarországi románokat meg a magyar-román jó viszony fenntartására külön is ösztönözte az, hogy a görögkeleti egyház hat magyarországi és egy erdélyi püspöke közül mindössze az erdélyi és egyetlen magyarországi lévén román, a többi viszont – az egyház fejével, a karlócai metropolitával egyetemben – mind szerb lévén, ők az erdélyi románoknál inkább átértékelték és inkább sérelmezték azt az alávetettséget, amelyet az egyházon belül a szerb hierarchiától elszenvedtek, s ennek az alávetettségnek a felszámolásához nem utolsósorban éppen a magyar kormánytól szerettek volna segítséget kapni.

A román nemzetnek nemzetként való elismerését tehát a magyarországi románok is sürgették mind abban a felhívásban, amelyet a nagyváradi román fiatalok intéztek erdélyi társaikhoz május 21-én, mind abban a petícióban, amelyet ugyanezen a napon a magyar kormányhoz nyújtottak be az ortodox egyházhoz tartozó magyarországi románok vezetői pesti tanácskozásukból, s mind Váradon, mind Pesten felhangzott az egyházi önkormányzat tiszteletben tartásának és a román tanulmányok anyanyelven történő oktatásának a követelése is. Attól azonban, hogy bármiféle olyan lépést tegyenek, amely szakadást idézhetne elő, a

²⁵ Lásd: uo. 218–222.

magyarországi román vezetők már messzemenően tartózkodtak, sőt ezek a politikusok éppen azon voltak, hogy minél szorosabb szövetséget hozzanak létre románok és magyarok között, s ennek megfelelően nemcsak nem rosszalották, hanem maguk is kíváncsiaknak, a Habsburgok jogara alatt élő románok összességére nézve is előnyösnek ismerték el Magyarországot és Erdély egyesülését.

Annál kevesebben pártolták viszont az uniót az erdélyi szászok hangadói közül, így – Friedrich Hannon és Karl Gooßon kívül – példának okáért Elias Roth, a neves brassói ügyvéd meg Anton Kurz, a *Siebenbürger Wochenblatt* munkatársa, akik mögött főleg saját városuknak, a legfejlettebb szász kereskedelmi központnak, Brassónak a polgári átalakulástól üzleti lehetőségeik kiszélesedését váró polgárai sorakoztak fel. De már a Szász Egyetem vezető tisztségviselőinek óriási többsége s maga Franz Salmen comes is kezdettől fogva teljes határozottsággal ellenezte Magyarország és Erdély egyesülését. A Szász Egyetem vezetői tehát már április 22-én útnak indítottak a szász székekbe egy emlékiratot, amely azt ecsetelgette, mennyire hátrányos volna az unió az erdélyi szászokra nézve, közben pedig feliratban tiltakoztak az unió életbe léptetése ellen az uralkodónál is. Ebben az unióellenes állásfoglalásban azonban – Bärnütétől eltérően – nem valóságos vagy vélt nemzeti érdekek megvédelmezésének a szándéka jutott kifejezésre, hanem azoknak az évszázados feudális kiváltságoknak a féltése, amelyek – a Szász Egyetem számára rendkívül széles körű önkormányzatot s a szászoknak mint a három törvényesen bevett erdélyi „nemzet” egyikének országgyűlési képviselőket is biztosítva – lehetővé tették, hogy a szász patríciusok eddig a maguk sajátos kasztérdekeinek messzemenő érvényesítésével igazgassák a – nagyobb részt egyébként nem is szász, hanem román lakosságú – Királyföldet, s ezeket a kasztérdekeket messzemenően érvényesítsék az erdélyi diétákon is; a szász patríciusokat elsősorban az aggasztotta, hogy ha megvalósul az unió, akkor ennek egyenes következményeként Erdélyben is polgári államberendezés fog létrejönni, s ezzel azután egyszer s mindenkorra befellegzik majd az ő kiváltságos helyzetüknek.

És a nemzeti jelleg hiánya rányomta a maga bélyegét a szepesi szászok megnyilatkozásaira is. Máskülönben viszont a cipszerek zömének a magatartása homlokegyenest ellentétes volt az erdélyi szászok többségével: a cipszerek zöme mindennemű fenntartás nélkül csatlakozott a magyar

forradalom táborához. A szepesi városokban hangadó kereskedőpolgárok ugyanis Magyarország polgári átalakulását és az ország gazdasági felemelkedésének útjában álló akadályok lerombolását magukra nézve éppúgy nagy-nagy előnyökkel járó változásnak ítélték, akár a brassóiak, s ráadásul a cipszerek tekintélyes hányada ekkor már nem is németnek, hanem magyarnak vallotta és érezte magát, ha nyelvileg egyelőre nem asszimilálódott is. A magyar forradalomtól pedig a szepesi szászokat még a magyar vezetőknek a magyar államnyelvhez való ragaszkodása sem idegeníthette el – már csak azért sem, mert azt a megszorítást, hogy a helyhatóságok tanácskozási nyelve ezután is „egyedül magyar” lehet, a pozsonyi országgyűlés csupán a megerendszert szabályozó 1848:XVI. törvénycikkbe foglalta bele, a szabad királyi városokkal, illetve a mezővárosokkal foglalkozó 1848:XXIII. és XXIV. törvénycikkből viszont, a városok irányítása eddig sem lévén magyar nemesurak kezében, bölcsen elhagyta.

De a szepességihez hasonló rokonszenvre talált a magyar forradalom Kárpátalja ukrán lakosságú falvaiban és városaiban is, s nemzeti jellegű követelések a tavaszi hónapokban ezen a vidéken sem hangzottak fel – egyszerűen azért, mert a magyarországi ukránok 1848 előtt a nemzeti öntudatra ébredésnek legfeljebb a küszöbéig jutottak el.

Annál elevenebben élő nemzeti öntudatról tanúskodtak viszont azok a lépések, amelyeket a szervezettségnek és az elhatározottságnak már 1848 előtt is igen magas fokára emelkedett horvát nemzeti mozgalom képviselői tettek a márciusi napokban. Hiszen a Horvát Nemzeti Párt vezetői, értesülvén a bécsi és a pesti forradalom kitöréséről, a párt fejének, a liberálisként indult, de utóbb az udvar járószalagjára került Ljudevit Gajnak a kezdeményezésére azonnal létrehoztak egy „ideiglenes nemzeti választmány”-t, majd március 25-én már népes gyűlést is rendeztek Zágrábban, s itt elfogadtattak egy petíciót, amely részint polgári, részint nemzeti követeléseknek adott hangot.

A petíciónak a belső polgári átalakulás biztosítását célzó pontjai szinte semmiben sem tértek el a Pesten és Pözsonyban felmerült azonos tárgyú követelésektől: a petíció sürgette a jobbágyviszonyok felszámolását, a közteherviselés életbe léptetését, a törvény előtti egyenlőség kimondását, a horvát szábor népképviselőre alapozását, a gyülekezési, a sajtó- és a szólásszabadság megteremtését, valamint nemzetőrség felállítását, s ezek-

hez társult azután az a követelés, hogy az úrbéres jobbágyság mintájára a határőröket is mentesítsék feudális kötelezettségeiktől. Ezeknek a kívánmányoknak a bevezetését azonban a petíció kidolgozói nem a pozsonyi országgyűléstől, hanem az uralkodótól kérték. És ez nem is lehetett másként, mivel a horvát nemzeti mozgalom vezetői nemcsak ugyanolyan belső átalakulást tűztek célul maguk elé, amilyent a magyar liberálisok, hanem Horvátországot a Magyarországnak való alárendeltség állapotából is ugyanúgy ki akarták emelni, ahogyan a magyar liberálisok Magyarországot Ausztriával szembeni alávetettségét igyekeztek ekkor megszüntetni.

Ennek megfelelően a petíció leszögezte ugyan, hogy kidolgozói hívek az uralkodóházhoz s tiszteletben tartják a birodalom és Magyarország egységét, de azt is világossá tette, hogy a horvátok a birodalmon belül korlátlan kormányzati önállóságot igényelnek maguknak. A petíció elsőrendű követelménynek nyilvánította, hogy Horvátországgal egyesítsék (a közjogilag egyelőre a szűkebb értelemben vett Magyarországhoz tartozó) Szlavóniát és (az Ausztriához tartozó) Dalmáciát (valamint a Zágrábban Horvátország részeként elkönyvelt Magyar Tengermelléket), s az így létrejövő Háromegegy Királyság szerves alkotóelemének ismerjék el a (pillanatnyilag katonai kormányzat alatt álló) horvátországi és szlavóniai határőrvidéket is. Követelte azután a petíció, hogy a végrehajtó hatalmat e Háromegegy Királyságban egy külső tényező beavatkozásától (így a magyar kormánytól is) teljesen ment s tevékenységéért egyedül a horvát szábornak felelős nemzeti kormány gyakorolja. S végül a petíció sürgette „a nemzeti nyelv behozatalát ezen országok bel- s külüzgázgátásában”,²⁶ ezzel kifejezésre juttatván, hogy megfogalmazói ezentúl a nyelvhasználat síkján is a teljes viszonyosság alapjára kívánják helyezni a horvát és a magyar hatóságok érintkezését (amely eddig ebben a vonatkozásban is föltöttebb egyenlőtlen volt, hiszen az 1844:II. törvénycikk a horvát hatóságoknak mindössze arra adott jogot, hogy ha nem magyarul óhajtanak válaszolni a magyar hatóságok magyar nyelvű átirataira, akkor latinul válaszolhassanak rájuk).

Ezeknek a követeléseknek a jelentőségét pedig már csak azért sem lehetett elvitatni, mivel a petíció kidolgozásában nem csupán a Horvát Nemzeti Párt udvarhű többségének a képviselői vettek részt, hanem

²⁶ A horvát nemzet kívánatai. *Nemzeti Ujság*, 1848. márc. 31. mell.

a párt liberális kisebbségének a hangadói is, s a két csoportnak a petíció tartalmát illetően – kölcsönös engedmények révén – sikerült egyetértésre jutnia: az udvarhű többség képviselői nemcsak ahhoz járultak hozzá, hogy a petíció a belső polgári átalakulásnak minden lényeges követelményét szóba hozza, de annak a kívánságnak a petícióba való beleillesztéséhez is, hogy a megalakítandó horvát kormány tagjai „az újabb szabadsági és haladási irányt pártoló férfiak legyenek”, a horvát liberálisok viszont beleegyeztek abba, hogy a petíció is állást foglaljon Jellačić báni kinevezése mellett, holott nyilván nem Gaj volt az egyedüli, aki már ekkor is tudta, hogy Jellačić nem annyira a horvát nemzeti, mint inkább a közbirodalmi és dinasztikus érdekek védelmezője. Ha pedig akadtak netalán, akik mégis kétségbe vonták a horvát liberálisoknak a petícióban foglaltakkal való egyetértését: rövidesen ezeket is meggyőzhette tévedésükről az a cikk, amelyet a liberális csoport legtekintélyesebb szószólója, a Matica hrvatska magyarellenességgel semmiképpen sem vádolható elnöke, Ivan Kukuljević tett közzé április 20-án (még hozzá épp Gaj egyik lapjában, a *Novine dalmatinsko-horvatsko-slavonské*-ban); ez a cikk ugyanis – miközben nyomatékosan hangsúlyozta szerzőjének a magyar nép iránti testvéri érzéseit – Horvátország számára szintoly teljes kormányzati önállóságot követelt, amelyet maga a március 25-i petíció is.

AZ ELSŐ NEMZETISÉGI JELSZAVAK MÁGYAR VISSZHANGJA

A nemzetiségi mozgalmak alapköveteléseinak formába öntése tehát még az utolsó rendi országgyűlés berekesztése előtt megtörtént, s így a polgári átalakulás magyar hívei is kénytelenek lettek igen gyorsan belátni, hogy a nemzetiségi kérdés azok közé az elsőrendű fontosságú korkérdések közé tartozik, amelyekkel a forradalom táborának óhatatlanul szembe kell néznie. De ha ezért a nemzetiségi kérdés rendezésére most már tettek is lépéseket – éspedig mind a magyar liberálisok, mind a forradalmi baloldal részéről –, odáig, hogy a nemzetiségi kérdéssel meg is birkózzék, a magyar forradalom mégsem tudott eljutni, mert a szóban forgó lépések vagy nem voltak eléggé célratörőek, vagy éppen az elérendő céllal ellentétes irányba vittek.

A pozsonyi országgyűlés vitái során a liberális követi csoport álláspontját a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatosan is elsősorban Kossuth

fejtette ki. A horvátokat például az országgyűlés szószerkéről ő már március 22-én arra kérte, hogy „félretéve minden pártnézetet, a haza közös szeretetében olvadjanak össze magyar testvéreikkel”, majd (mivel Horvátország lakóit – az összes többi nem magyar országlakótól eltérően – kész volt külön nemzet fiainak ismerni el) azt is „kinyilatkoztatá, hogy... szívesen beleegyezik, hogy a horvátok a magok horvát nyelvét belügyeikben szabadon használhassák, s csak a Magyarországgali kapocs legyen magyar”.²⁷ Április 4-én pedig, jóllehet közben Pozsonyban is ismeretessé lettek a március 25-i zágrábi követelések, ugyanő megint csak „a legkímélőbb módon nyilatkozott Horvátország nemzeti nyelve iránt”,²⁸ azaz továbbra sem lépett vissza arról a pontról, amelyre két héttel korábban eljutott, de erről a pontról még mindig nem lépett előbbre sem, holott ekkor már maga is világosan láthatta, hogy a horvátok pusztán nyelvi engedményekkel többé nem lesznek kielégíthetőek.

A horvát nemzeti mozgalom iránt azonban Kossuth még így is jóval nagyobb engedékenységgel volt, mint bármely más magyarországi nemzetiségi mozgalom iránt, s ezt már az országgyűlés végnapjaiban történtek is felszínre hozták. Április 8-án ugyanis megjelent Pozsonyban a délvidéki szerbek küldöttsége, hogy a diéta elé terjessze a március 27-én, Újvidéken elfogadott petíciót, s egyszersmind biztosítsa a törvényhozást a polgári átalakulás szerb híveinek a magyar forradalom iránti lelkesedéséről és bizalmáról. Ennek megfelelően a küldöttség szónoka, Aleksandar Kostić, Újvidék városának egyik aljegyzője díszmagyarban járult az alsótábla színe elé, s feltétlen együttműködési készségről tanúskodó rövid beszédét azzal fejezte be: „...Szent ígéretet teszünk, hogy mi szerbek ezentúl csak egyedül Magyarorszáért és csak a magyarokért élni és halni fogunk.”²⁹ Kossuth pedig erre hasonlóan barátságos hangon válaszolt: kifejtette, hogy „a magyar nemzet... a magyar szabadságot minden

²⁷ Tudósítás Kossuthnak az országgyűlés alsótábláján, az 1848. márc. 22-i ker. ülésen tartott felszólalásáról. Kossuth Lajos összes munkái (továbbiakban: KLÖM). XI. Sajtó alá rend. BARTA ISTVÁN. Bp. 1951. 686–687.

²⁸ Tudósítás Kossuthnak az országgyűlés alsótábláján, az 1848. ápr. 4-i ker. ülésen tartott felszólalásáról. KLÖM XI. 726.

²⁹ Kostić felszólalása az országgyűlés alsótáblájának 1848. ápr. 8-i ker. ülésén. Közli: THIM I. Bp. 1940. 35.

polgártársaira különbség nélkül kiterjeszti” s „tisztelet a külön nyelveknek tökéletes szabad kifejlődését és maga körébeni használatát”, leszögezte továbbá, hogy az államegység semmi egyebet nem követel meg, mint hogy „a haza közéletének diplomatikai nyelve a magyar legyen”, s végül megígérte, hogy a szerbeknek azokat a sérelmeit, amelyeket a legújabb törvények még nem orvosoltak, a kormány és az összeülendő népképviselői országgyűlés mind orvosolni fogja; az újvidéki petíciónak azt a pontját pedig, amely a szerb nemzetnek önálló nemzetként való elismerését kérte, s amely az ő számára teljességgel elfogadhatatlan volt, egyszerűen hallgatással mellőzte, illetve csak burkoltan utasította el annyiban, amennyiben felszólalása során nemzetként mindig csak a magyar nemzetet említette, amikor viszont az ország nem magyar lakóira utalt, gondosan ügyelt arra, hogy ezeket csupán nem magyar „ajkúaknak”, nem magyar „népségnek” nevezze.³⁰

Csak hogy a szóból természetesen a szerb küldöttség tagjai is értettek, s abba, hogy legfőbb követelésük ilyen módon csöndesen süllyesztőbe kerüljön, semmiképpen sem nyugodhattak bele. Amikor tehát másnap búcsulátogatást tettek Kossuth szállásán, a küldöttségben helyet foglaló Stratimirović még egyszer szóba hozta, hogy a szerbek igényt tartanak nemzetként való elismertetésükre. S ezek után immár a házigazda sem térhetett ki többé a nyílt színvallás elől. Jobb megoldást pedig Kossuth nem talált, mint hogy most egyszerűen megismételje, amit már egy korábbi országgyűlési felszólalásában is kinyilatkoztatott: „... Én soha, de soha a magyar szent korona alatt más nemzetet és nemzetiséget, mint a magyart, elismerni nem fogok. Tudom, hogy vannak emberek és népfajok, akik más nyelvet beszélnek, de egy nemzetnél több itten nincsen.”³¹

S szavaihoz Kossuth a maga igazának nagyobb bizonyosságául ez alkalommal még azt is hozzáfűzte ugyan, hogy ha a szerbeket külön nemzetnek ismerné el, akkor ők külön kormányt is követelhetnének maguknak, erre pedig látogatóinak egyike sietett megjegyezni, hogy a magyarországi szerbek ilyesmire a valóságban nem gondolnak, sőt éppen abból indulnak

³⁰ Kossuth felszólalása uo. KLÖM XI. 732–734.

³¹ Kossuth felszólalása az országgyűlés alsótáblájának 1847. dec. 11-i ker. ülésén. KLÖM XI. 382.

ki, hogy amiképpen például a német nemzetnek lehet több kormánya, azonképpen több, azonos országban élő nemzet fölött is állhat egyetlen közös kormány, Kossuthot azonban ez sem bírta álláspontjának megmáshatására, s ezért a vitát Stratimirović végül is azzal a kijelentéssel kényszerült lezárni, hogy ha Pozsonyban nem tesznek eleget követeléseiknek, akkor elismertetésüket a szerbek „másutt fogják keresni”. Amire Kossuth okosabbat nem tudott felelni, mint hogy: „Ez esetben a kard fog dönteni.”³²

És így a délvidéki szerbek küldöttei, akik fegyvertársi felkínálkozásuk méltánylásában bízva érkeztek Pozsonyba, abban a meggyőződésben távozhattak onnan, hogy nemzeti törekvéseiknek a magyar forradalom táborán belül nem, csak a magyar forradalom ellenében szerezhetnek érvényt. Aminek jeleként a magyarországi ortodox egyház székhelyének, Karlócának a lakói április 14-i gyűlésükön immár annak a követelésnek adtak hangot, hogy a Bácskából, a Temesközből, a Szerémségből és Baranyából alakítsanak különálló szerb vajdaságot, s ezt a vajdaságot egyesítsék, a március 25-i zágrábi petíciónak megfelelően, Magyarországtól kormányzati tekintetben teljesen elkülönítendő Háromegy Királysággal.

A magyar–szerb viszony illetén elmérgesedését pedig késedelem nélkül nyomon követte a magyar–szlovák viszony elmérgesedése is, s ezen mit sem változtatott az, hogy a szlovák vezetők a kezdet kezdetén, a horvátoktól eltérően, éppúgy készek voltak a magyarokkal való megegyezésre, akár a szerbek. Alig hangzottak fel ugyanis az első szlovák nemzeti követelések, a Batthyány-kormány mindjárt – már április 12-én, még Pozsonyban lezajlott legelső minisztertanácsi ülésén – napirendre tűzte a szlovák kérdést, de amilyen sietve napirendre tűzte, olyan gyorsan el is intézte azzal, hogy a szlovák igénybejelentések csupán a szlovák tömegek támogatását nem élvező, elszigetelt egyének megnyilatkozásai, s „egyedül a panslavistai irány kifolyásainak” – más szóval: pusztán orosz nagyhatalmi törekvéseket szolgáló bújtotgatás gyümölcseinek – tekintendők. Megoldásul pedig a kormány, így értékelvén a helyzetet, bőségesen elegendőnek ítélte, ha a „bújtotgatók” fékentartására egyrészt kormánybiztosokat küld Árva, Liptó, Turóc, Trencsén és Nyitra megyébe, vala-

³² Mindezekről [SIEGFRIED KAPPER], Die serbische Bewegung in Südungarn. Ein Beitrag zur Geschichte der ungarischen Revolution. Berlin, 1851. 57–59.

mint a bányavárosokba, másrészt az udvartól – mint már tudjuk – „egy pár magyar ajkú ezerednek Gallíciából beszállítását” fogja kérni.³³

Egy valamit mindazonáltal ezeken kívül is tett még a kormány: egyidejűleg elrendelte, hogy a Felvidéken, ahol a nép minden más ország-rész lakosságánál inkább megsínylette az előző, aszályos esztendőket, a szűkölködőket haladéktalanul részesítsék ingyenes vetőmagsegélyben. A kormány tagjai ugyanis – mint ismeretes – abban a meggyőződésben voltak, hogy ha az ország nem magyar lakói látni fogják, hogy a jobbágyfelszabadítás és a magyar forradalom többi alapvető vívmánya rájuk éppúgy kiterjed, akár a magyarokra, s tapasztalni fogják, hogy a kormány az ő életkörülményeik kedvező alakulásán éppoly féltő gonddal őrködik, akár a magyarokén, akkor ezeknek a nem magyaroknak a tömegeit semmiféle nemzeti féltékenység sem lesz képes szembe fordítani a magyarokkal és a magyar forradalommal, éspedig azért nem, mert a közös szabadság szorosabb szálakkal fűzi össze az embereket, mint amilyenekkel a közös nemzetiség, s ebből következőleg „a közös szabadság – ahogy Kossuth mondotta egyik március végi alsótáblai felszólalásában – a nemzeti különbségeket s ellenszenveket biztosan kiegyenlíti”.³⁴

Amely várakozás sok tekintetben jogosult is volt, hiszen hogy az ország lakóinak sikerül-e a felemelkedés útjára lépniök, az elsődlegesen az ország nem magyar lakóinak az esetében sem azon múltott, részesülnek-e a magyarországi nemzetiségek külön nemzeti jogokban, hanem az ő esetükben is mindenekelőtt az ország magyar és nem magyar lakóira egyaránt érvényes márciusi vívmányoknak s e vívmányok további sorsának volt a függvénye, és ezt az ország nem magyar lakói közül is számosan megértették, kivált olyanok, akik – mint például az úrbéres jobbágyok – saját helyzetük hirtelen megjavulásán keresztül is érzékelhették a márciusi fordulat perdöntő voltát. Mivel azonban a márciusi vívmányok áldásaiban ilyen közvetlenül korántsem részesedett mindenki, eleve számítani lehetett arra, hogy lesznek Magyarországon olyan nem magyarok is, akik a józanul gondolkodóktól eltérően mégis arra a következtetésre fognak

³³ Az 1848. ápr. 12-i minisztertanács jegyzőkönyve. KLÖM XII. Sajtó alá rend. SINKOVICS ISTVÁN. Bp. 1957. 22–24.

³⁴ Kossuth felszólalása az országgyűlés alsótáblájának 1848. márc. 28-i ker. ülésén. Kossuth Lajos iratai. XI. Sajtó alá rend. KOSSUTH FERENCZ. Bp. 1905. 153.

jutni, hogy helyzetük gyökeres megjavulásának legfőbb feltétele a nemzetiségek egyenjogúsítása volna. És hogy lesznek ilyen nem magyarok, azt már a kezdet kezdetén kétségtelenné is tehetette azoknak a nemzetiségi politikusoknak a fellépése, akik – mint Hurban vagy Bärnuț – a nemzeti jogokat csakugyan mindennél előbbre valóaknak nyilvánították.

De hiába: a magyar liberálisok, akik képesek voltak belátni, hogy Magyarország kormányzati önállóságát csak akkor vívhatják ki és az ország kormányrúdját csak akkor vehetik a maguk kezébe, ha – a mögöttük álló magyar földbirtokosok pillanatnyi érdekeit következetesen alárendelve ugyanezen földbirtokosok távolabbi érdekeinek – egyik napról a másikra keresztülviszik a jobbágyszabadítást, s ezzel lehetetlenné teszik, hogy a bécsi udvar a jobbágságot kijátssza ellenük, azt már se-hogy sem akarták belátni, hogy törekvéseik sikerét a nemzeti jogokat mindenek fölé helyező nem magyarok elégedetlensége szintén komolyan veszélyeztetheti, s nem akarták ezt belátni Bärnuț és Hurban fellépése után és ellenére sem.

És ez a kettősség nemcsak azokra a magyar liberálisokra volt jellemző, akik – mint a Batthyány-kormány tagjainak többsége is – április eleje óta abban a hitben éltek, hogy az udvar végérvényesen beletörődött a márciusi vívmányok megmásíthatatlanságába, hanem azokra is, akik Kossuthhoz hasonlóan – mint még tapasztalni fogjuk – mentek maradtak efféle illúzióktól. Mert a magyar nemesség hatalmi állásainak körét Kossuth sem szűkíteni, hanem éppen hogy tágítani kívánta. Márpedig a parasztság kielégítése az érdekelt nemesuraktól nagy áldozat hozatalát követelte ugyan, de pusztán átmeneti anyagi áldozatát, s egyáltalán nem követelte meg, hogy a nemesség a maga hatalmi állásaiból is feláldozzon valamit, sőt éppen azzal kecsegtette a nemességet, hogy hozzá fogja segíteni – s ez fogja csak igazán hozzásegíteni – hatalmi helyzetének hön vágyott kikerekítéséhez. A nemzetiségeket viszont a magyar nemesség csupán az államhatalom némely elemeinek átengedésével elégíthette volna ki, azaz csupán akkor, ha az ő javukra éppen azoknak az előnyöknek egy részéről mond le, amelyek maradéktalan megszerzésének a reményében ment pedig csak bele a jobbágyszabadításba is.

Tökéletesen érthető tehát, ha a magyar liberálisok a nemzetiségek oldaláról felhangzó kulturális és egyházi jellegű kívánságokat készek voltak habozás nélkül és mind egy szálig teljesíteni, ennél többre viszont

már nem voltak kaphatóak, s kivált az elől zárkóztak el – mint kezdettől fogva, úgy a márciusi fordulat után is –, hogy a horvátokhoz hasonlóan az ország más nem magyar lakóit is külön nemzetek fiainak ismerjék el. És hogy éppen ebben a látszólag pusztán elméleti érdekű kérdésben makacsolták meg magukat, az sem lehet meglepő. Hiába bizonygatták ugyanis az április 9-én Kossuthal tárgyaló szerbek, hogy ők ragaszkodnak ugyan a maguk népének nemzetként való elismeréséhez, az ország kormányzati egységét azonban nem szándékoznak megbontani, s szavaik hiába tükrözték is híven a pillanatnyi helyzetet: logikai szempontból Kossuthnak igaza volt, mikor úgy következtetett, hogy a szerbek külön nemzetként való elismertetésük esetén külön kormányt, azaz területi autonómiát is teljes joggal követelhetnének maguknak s ezért, ha ma – amikor ténylegesen még nem követelnek ilyesmit – nemzetnek ismertetnek el, akkor holnap már bizonyára követelni is fogják az autonómiát. Márpedig a magyar liberálisok a magyar nemesség hatalmi érdekeire nézve nemcsak azt az eshetőséget érezték veszélyesnek, ha területi autonómiát kényszerülnének biztosítani a magyarországi nemzetiségeknek, de azt is, ha akár egyetlen, nem magyarok lakta vármegye igazgatását is kénytelenek lennének átengedni a nemzetiségi mozgalmak képviselőinek.

S persze: a magyar liberálisok, ha az ország nem magyarok lakta körzeteinek önkormányzatban részesítésére gondolni sem voltak hajlandók, éppenséggel azt is megtehették volna, hogy a nemzetiségi mozgalmak képviselőinek magába az ország központi kormányzatába engednek többkevesebb beleszólást. És Kossuth április 8-án, a szerb küldöttség hivatalos országgyűlési elfogadásakor valóban ki is jelentette, hogy ha lesznek a szerbek soraiban miniszteri munkakör betöltésére alkalmas személyek, akkor az illetők részesedni is fognak a miniszteri tárcákban. A nemzetiségi mozgalmak képviselőinek az ország központi kormányzatába való tényleges bevonása azonban szintén a magyar nemesség hatalmi állásainak összeszűkülését eredményezte volna, s ezért a magyar liberálisok ténylegesen csupán a horvátok képviselőinek készültek kormányhivatalokat juttatni, de magasabb polcra, mint a bel- és az igazságügyminisztérium kebelén belül létesítendő külön horvát ügyosztály élére, még horvátokat sem terveztek ültetni.

Amely szűkmarkúság mellesleg azt is elárulja, hogy a magyar liberálisok még a horvátokkal szemben alkalmazott kivételes bánásmódra is

csak jobb megoldás híján szánták el magukat: azért, hogy jogosnak tűntethessék fel a magyar nemesség által az államhatalom korlátlan birtoklására támasztott igényt. Ennek érdekében ugyanis – mint láttuk – kénytelenek voltak ragaszkodni ahhoz az erőltetett elmélethez, hogy egy meghatározott ország polgárai mindnyájan egyugyanazon nemzet kötelékébe tartoznak. Annak igazolására viszont, hogy Magyarország polgárai mindnyájan a magyar nemzet fiai közé sorolandóak, csupán történeti érveket hozhattak fel; így mindenekfölött arra hivatkoztak, hogy Magyarország történelmileg kialakult egységes államisággal bír, s a magyar államot hajtánán a magyarok – és éppen a magyarok – szervezték meg. Ilyen körülmények között pedig a horvátok nemzeti különállását – az ország összes többi nemzetiségével ellentétben – maguk is el kellett hogy ismerjék, hiszen nem tagadhatták, hogy Horvátországot a magyar királyok annak idején mint történelmileg már ugyancsak kialakult és a magyartól addig független államisággal rendelkező területet csatolták Magyarországhoz, s még azt sem vonhatták kétségbe, hogy Horvátország belügyeinek önálló intézésére a horvátok joggal tartanak számot, hiszen nem vitathatták, hogy Horvátország a múltban, Magyarországhoz csatoltatása után is mindig rendelkezett belső önkormányzattal.

De mert a horvátokkal szemben alkalmazott kivételes bánásmód eszerint kirekesztőleg a kényszerítő körülményeknek köszönhetette létét, ez a kivételes bánásmód többre már természetesen egy jottányival sem terjedt, mint amit a magyar liberálisok kényszerhelyzete valóban parancsolóan előírt. Ha tehát abba, hogy Horvátország önálló és horvát kézben levő belső közigazgatással bírjon, a magyar liberálisok kénytelen-kelletlen belenyugodtak is, az elől, hogy a horvát szábor a továbbiakban a magyar országgyűlésnek alá nem rendelt, sőt azzal teljesen egyenrangú törvényhozó testületté nője ki magát, s hogy Horvátország most egyedül a szábornak felelős önálló kormányra is szert tegyen, ugyanők már hajthatatlanul elzárkóztak, mert az ilyen jellegű követelésekkel szemben már rendelkeztek hivatkozási alappal, hiszen a múltban csak Horvátország belső közigazgatása folyt önállóan, a törvényeket viszont Horvátország számára is a magyar országgyűléseken hozták, s a végrehajtó hatalmat legfelső fokon Horvátországban is a középponti magyar kormánysszékek gyakorolták.

A nemzetiségi mozgalmak iránti szűkkeblűség azonban nemcsak a magyar liberálisok eljárására nyomta rá a maga bélyegét, hanem a magyar

forradalom baloldalának a vonalvezetésére is. Mert az persze igaz, hogy amikor a pesti szerb fiatalok március 18-án testületileg jelentkeztek a helybeli nemzetőrségbe, a márciusi fiatalok a legnagyobb lelkesedéssel fogadták őket, amikor pedig három héttel utóbb kitudódott, hogy Murgu még mindig a pesti Újépületben raboskodik, a márciusiak az ő kiszabadításáért is hasonló lelkesedéssel szálltak síkra. Csakhogy amikor nyilvánosságra került a pest-budai szerbek által már a forradalom másnapján megfogalmazott petíció, a szerbeket a sajtóban elsőkül éppen a márciusi fiatalok ítélték el amiatt, hogy „mint *nemzet* akarják magokat bemutatni”, s velük szemben ők is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy Magyarországon „csak egy nemzet van, s ez a magyar”.³⁵

Ezt a merevséget pedig a márciusiak esetében sem ellensúlyozhatta, hogy a forradalomnak a polgári átalakulást szolgáló vívmányai-ban ők éppúgy egyenlően, nemzeti hovatartozására való tekintet nélkül kívánták részesíteni az ország valamennyi lakóját, akár a magyar liberálisok, sőt ők – valamivel messzebb menő átalakulásra vágyva – még több ilyen vívmányban kívánták részesíteni az ország lakóit, a nem magyarokat is. Amint ennek a merev álláspontnak a megmásítására, akár Kossuthot, úgy a márciusi fiatalokat sem bírhatta rá a Habsburgok oldaláról fenyegető ellenforradalmi veszély tudata sem; ellenkezőleg: az ellenforradalmi veszély tudata még inkább megerősítette őket abban a meggyőződésükben, hogy helyesen járnak el, mikor szembeszállnak a nemzetiségi mozgalmak külön nemzeti jogok kicsikarására irányuló próbálkozásaival. Mert a magyar nemesség hatalmi érdekei az ő szemükben nem voltak ugyan mindennél előbbrevalóak, azt azonban jól látták, hogy a magyar liberálisok mennyire féltékenyen őrködnek a magyar nemesség hatalmi helyzetének érintetlenségén, s ezért úgy érezték, hogy ha a nemzetiségi mozgalmakat nem sikerül szűk mederbe terelni, akkor minden bizonnyal csorbát fog szenvedni a magyar liberálisoknak a polgári átalakulás ügyéhez való hűsége, ez pedig jóvátehetetlenül meg fogja gyengíteni a forradalom táborát.

Ilyen körülmények között viszont a nemzetiségi mozgalmaknak a magyar forradalom táborától való eltávolodását a márciusi fiatalok sem aka-

³⁵ K[IRÁLYI] P[ÁL], Pest, martius 21kén. *Jelenkor*, 1848. márc. 23. 36. sz. 145. (A kiemelés Királyitól).

dályozhatták meg. Hiába érvelt tehát Petőfi az egyenlő választójog bevezetését a magyar nemzeti érdekekre nézve mélységesen károsnak nyilvánító liberálisok ellenében azzal, hogy „a nemzetiség szent, de a szabadság még szentebb”,³⁶ s hiába mutattak rá a márciusi fiatalok a horvátokhoz intézett két kiáltványukban is arra a megdönthetetlen igazságra, hogy amiképpen a magyar forradalom vívmányai az ország valamennyi lakójának közös és mindennél fontosabb nyereményei, azonképpen közös az az ellenség is, amely elsősorban veszélyezteti e vívmányok fennmaradását: „az austriai zsarnok burocracia”³⁷, s ezért az ország lakóinak – bármilyen anyanyelvűek is – elsőrendű érdekük, hogy felülemelkedve egymás közti ellentéteiken, közös táborban egyesüljenek e vívmányok megvédelmezésére: a nemzetiségi mozgalmak résztvevői – akár a magyar liberálisokat – a márciusi fiatalokat is egyenlőtlenül mérő magyar nacionalistáknak könyvelték el, s másoknak nem is igen könyvelhették el őket, ha a nem magyarok nemzeti különállását ők szintén vonakodtak elismerni, s ezzel világosan kifejezésre juttatták, hogy – bármennyire felszámolni igyekeznek is a magyar nemesség kiváltságos helyzetét – a magyar nemzet kiváltságos helyzetét ők szintén fenntartani törekednek. Így pedig Petőfi, amiképpen a magyar liberálisokat nem, azonképpen a Bärnű vagy Hurban módjára gondolkodó nem magyarokat sem győzhette meg arról, hogy a nemzetiség ügyét okvetlenül alá kell rendelni a szabadság ügyének, s együttműködési felhívásaikra a horvátoktól a márciusi fiatalok is teljesen elutasító választ kaptak.

Okulást azonban magyar részről egyelőre ebből a kudarcból sem merítették. S ebben minden jel szerint közrejátszott az is, hogy a nemzetiségi mozgalmak erejét és jelentőségét a polgári átalakulás ügyének magyar hívei kezdetben szinte kivétel nélkül alábecsülték. Ami teljesen érthető lenne persze nem mondható. A nemzetiségi mozgalmak ugyanis 1848

³⁶ Vö. Szemere Bertalan miniszterelnök emlékiratai az 1848/49-i magyar kormányzat nemzetiségi politikájáról. Sajtó alá rend. SZÜTS IVÁN. Bp. 1941. 28.

³⁷ Így a középponti választmánynak a horvátokhoz intézett kiáltványa, Pest, 1848. márc. 31. Reprodukciója: *Valóság*, 1948. 171. Hasonlóképpen egy, a horvátokhoz intézett aláírás és keltezés nélküli felhívás, amelyet reprodukcióban közöl: *Negyvennyolc a kortársak szemével*. Szerk. RÓZSA GYÖRGY–SPIRA GYÖRGY (továbbiakban: RÓZSA–SPIRA). Bp. é. n. [1973]. 271. sz.

tavaszan még nagyon távol voltak attól, hogy az ország nem magyar lakóinak összességét – vagy akár csak e nem magyarok többségét is – maguk mögött sorakoztathassák fel.

A szlovák nemzeti mozgalom hangadói például lényegében véve csak egy szűk értelmiségi csoportra támaszkodhattak, s nemcsak az elmagyarosodott szlovák nemeseknek a támogatását kényszerültek nélkülözni, de a polgári átalakulásban érdekelt, s ezért a magyar liberális nemesi mozgalommal rokonszenvező szlovák városi polgároknak, vagyis a szlovák városi polgárok többségének, sőt a híveiktől elidegenedni általában nem kívánó szlovák lelkészek zömének a támogatását sem élvezték. S más volt a helyzet a horvát nemzeti mozgalommal, amely mögött ott állott a nagy létszámú és szervezett Horvát Nemzeti Párt; csakhogy Horvátországban a nemzeti párt követőinél is többen akadtak magyarónok – kivált a túrmezei kisnemesek körében –, s ezeknek az együttműködési készségére a magyar liberálisok 1848 előtti tapasztalataik alapján ekkor is komolyan építettek, jóllehet e magyarónok nagyjából megrögzött ellenségei voltak a polgári átalakulás ügyének, s 1848 előtt elsősorban éppen a horvát liberálisok polgárosító törekvéseitől féltükben, s csak mint ellenfeleik ellenfeleivel fogtak össze a magyar liberálisokkal. Ami meg az erdélyi román nemzeti mozgalmat illeti: erről a magyar vezetők az unió megvalósulásának elhúzódása miatt egyelőre nem alkothattak maguknak hű képet, s ha mégis szereztek róla értesüléseket, véle kapcsolatos aggodalmaikat a Királyhágón inneni románok magyarbarátságának az ismeretében könnyen elhessegethették maguktól. Amint a magyarországi románok szerbellenes egyházügyi megnyilatkozásai bátorítónak hatottak a magyar vezetőkre a szerb nemzeti mozgalom elleni fellépéseikben is.

Legfőképpen pedig azért hajlottak a nemzetiségi mozgalmak alábecsülésére mind a magyar liberálisok, mind a márciusi fiatalok, mert egyrészt mindnyájan tudták, hogy számottevő tömegeket a feudális elnyomást a nemzeti elnyomásnál ezerszerre súlyosabbnak érző parasztság soraiból a nemzetiségi mozgalmak 1848 előtt éppúgy nem voltak képesek megnyerni maguknak, amint a magyar nemesi ellenzék sem, másrészt meg feltételezték, hogy most viszont a parasztokat – a nem magyarokat is – hála fogja eltölteni azok iránt, akik kivívták a jobbágyfelszabadítást, s így a most majd az országos politika kérdései iránt is érdeklődni kezdő nem magyar

parasztok továbbra sem a magyar forradalommal szembeforduló nemzeti-ségi mozgalmak, hanem – mint most már magyar társaik is – a magyar forradalom jelszavait fogják magukéivá tenni.

A PARASZTSÁG ÉS A NEMZETISÉGI MOZGALMAK

S hogy ennek a várakozásnak a jogosultsága legfeljebb részleges, azt a magyar forradalom vezérkarával a tavaszi parasztmozgalmak sem érttet-ték meg, mivel e mozgalmak eleinte – bármilyen sokan vettek is részt bennük nem magyarok – az esetek többségében még semmiféle nemzeti színezettel nem bírtak. Erdélyben például (amelynek a területére a ma-gyar törvényhozás illetékessége egyelőre nem terjedt ki, s ahol ezért a jobbágyviszonyok egyelőre április 11-e után is érvényben maradtak, ahol azonban a magyarországi jobbágyfelszabadításról értesülő parasztok áprilistól fogva mind hangosabban követelték, hogy magyarországi tár-saik mintájára őket is haladéktalanul szabadítsák ki a feudális rend köte-lékeiből) az elharapódzó parasztmozgalmakba román és magyar parasz-tok, a nemzeti különbségeket teljességgel figyelmen kívül hagyva, mint egymással mindenben egyetértő fegyvertársak kapcsolódtak bele. S ha-sonló volt a helyzet a szűkebb értelemben vett Magyarországon is: a parasztmozgalmak résztvevői vegyes lakosságú vidékeken általában itt is vegyesen kerültek ki a magyar és a nem magyar parasztok köréből.

S amint a harcba bocsátkozó parasztok nem vizsgálták, hogy melyi-kük milyen nemzetiségű, úgy nem vizsgálták azt sem, milyen nemzeti-ségűek azok a földesurak, akikkel most megbirkózni kényszerülnek. Az ortodox egyház szerémségi birtokain élő szerb parasztok például március végén és április elején éppúgy földfoglaló mozgalmakat indítottak, s épp-úgy megkíséreltek szabadulni a majorsági jobbágyokra nehezedő terhek-től, akár más helyeken magyar földesurakkal megáldott osztályos társaik. Horvátországban pedig, ahol a pozsonyi törvényeket egyszerűen nem lé-tezőknek tekintették, s ennek folyományaként a jobbágyfelszabadító törvényeket sem foganatosították, a horvát parasztok április folyamán éppúgy tömegesen kezdték követelni az azonnali jobbágyfelszabadítást, akár az erdélyi jobbágyok, s emezekhez hasonlóan sokfelé az engedelmes-séget is mindjárt felmondták földesuraiknak, jóllehet az itteni földesurak az erdélyiektől eltérően nem magyarok, hanem maguk is horvátok voltak.

A nem magyar paraszti tömegeket azonban apránként mégis sikerült a nemzetiségi mozgalmakhoz közelítenie – a magyar kormánynak. A kormány ugyanis azzal, hogy hosszú hónapokig semmit sem tett a márciusban orvosolatlanul hagyott paraszti sérelmek orvoslására, lehetőséget teremtett arra, hogy a nemzetiségi mozgalmak vezetői, véle ellentétben, mint a parasztság érdekeinek felkarolói lépjenek fel. A nemzetiségi mozgalmak vezetői pedig kapva kaptak is ezen a lehetőségen.

Igaz, korántsem mindnyájan vagy legalábbis nem mindnyájan egyformán. Az erdélyi ortodox egyház feje, Andrei Şaguna püspök például – aki szemben állott ugyan a magyar liberálisokkal, de elsősorban nem mint román, hanem mint a Habsburg-abszolutizmus odaadó híve – április első felében egyetlen hét leforgása alatt 54 románlakta falut látogatott végig, de csak azért, hogy lecsendesítse a jobbágyszabadítást sürgető falusiakat. A magyarországi szerbek egyházi vezetője, Josif Rajačić karlócai metropolita viszont – aki a polgári átalakulás ügyének szintén esküdt ellensége volt, az egyházi birtokok megnyirbálását meg végképp nem óhajtotta tétlenül nézni, de egy autonóm szerb vajdaság létrejövetelét maga is szívesen vette volna – az egyházi birtokokon felkelt szerb parasztok megfékezésére habozás nélkül felhasználta a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány segítségét, s kiáltványok révén másutt is béketűrésre igyekezett bírni a földesuraik ellen fordult szerb parasztokat, arra a kérdésre azonban, hogy ha béketűréssel lesznek, akkor kitől várhatják majd sérelmeik orvoslását, híveinek már azt válaszolta, hogy egyedül az összeülendő szerb nemzeti gyűléstől.

Jellačić pedig, aki április 18-a óta már zágrábi hivatalhelyén tevékenykedett, még ennél is messzebb ment. Ő ugyanis – bármennyire kötötte is magát ahhoz az állásponthoz, hogy a pozsonyi törvények hatálya Horvátországra nem terjed ki – igen gyorsan megértette, hogy a horvátországi jobbágyszabadítást mégsem halogathatja addig, amíg a szábor maga is törvénybe nem iktatja újólag, mert törekvései ebben az esetben a paraszti tömegek elégedetlenségén könnyen zátonyra futhatnának. Egy április 25-én kibocsátott báni nyilatkozatában tehát váratlanul és mintegy a maga nevében bejelentette, hogy többé a horvátországi és a szlavóniai jobbágysok sem tartoznak úrbéres szolgáltatásokat teljesíteni vagy papi tizedet adni, s tette ezt abban a nyilvánvaló – és jogos – reményben, hogy ezek után viszont a helyzet éppen ellenkezőképpen fog alakulni,

hogy ezek után a horvátországi parasztok várva várt felszabadítójukat éppen benne fogják látni.

Ha pedig a paraszti tömegek megnyeréséért folyó versenyben a magyar kormány esélyeire most eszerint még a nemzetiségi mozgalmak soraiban tevékenykedő ellenforradalmárok is súlyos csapásokat mérhettek, még inkább megtehették ezt az olyan nemzetiségi politikusok, akik nem kényszerültek megbirkózni a Jellačićok belső fenntartásaival, minthogy – a magyar liberálisokhoz hasonlóan – maguk is meggyőződéses hívei voltak a polgári átalakulásnak, de nem ütköztek bele a magyar liberálisok belső fenntartásaiba sem, minthogy – emezektől eltérően – egyáltalán nem kötődtek földesúri érdekekhez. És az elégedetlenkedő nem magyar parasztok hamarosan tapasztalhatták is, hogy – ellentétben a magyar hatóságokkal – a nemzetiségi politikusok jobbjai megértéssel és együttérzéssel fordulnak feléjük.

Tapasztalhatták ezt kivált az erdélyi román parasztok, hiszen sem a marosvásárhelyi román jurátusok, sem a Butteanu körül csoportosuló kolozsvári román értelmiségiek nem érték be azzal, hogy pusztán a maguk nevében követeljék az erdélyi jobbágyok haladéktalan felszabadítását, hanem – a balázsfalvi papnövelde radikális hallgatóival egyetértésben – már március végén tervbe vették, hogy követeléseik nagyobb nyomatékául április 30-án, Tamás vasárnapján minél több paraszt mozgósításával tömeggyűlést is fognak tartani Balázsfalván, ennek előkészítése céljából pedig április elején már egy sor kisebb gyűlést is szerveztek – elsősorban Iancu szülőföldjén, az Erdélyi Érchegeység falvaiban –, s ezeken a törvényes jobbágyfelszabadító intézkedések türelmes bevárására intették ugyan hallgatóikat, azt azonban így is világosan kifejezésre juttatták, hogy a jobbágyfelszabadítást mindennél fontosabb és mindennél sürgetőbb tennivalónak tekintik.

De a radikális nemzetiségi politikusok jóindulatáról megbizonyosodhattak az alsópribeli szlovák parasztok is – akik a Hont megyei hatóságok megdöbbenésére már március második felében legelő- és erdőfoglalásokat követtek el, s ezzel egyidejűleg a majorsági jobbágyok felszabadítását, valamint a szőlődezsma eltörlését is követelni kezdték –, hiszen vezetésüket habozás nélkül magára vállalta a megyeházán már 1848 előtt is parasztlázítóként nyilvántartott helybeli néptanító, Ján Rotarides, s azonnal csatlakozott hozzájuk az ekkor éppen itt, Rotaridesnél ven-

dégeskedő kiváló fiatal szlovák költő, Janko Král' is. Amint a határőr-sorban élő sok-sok horvát és szerb paraszt szintén könnyen meggyőződhetett a nemzetiségi politikusok jóakarataráról, hiszen az udvar a márciusi vívmányok kodifikálásakor már abba is csak elkeseredett viták után egyezett bele, hogy az eljövendő népképviselői országgyűlésre a határőrezredek is elküldhessék majd egy-egy képviselőjüket, s ezért a magyar kormány jó ideig semmi jelét nem adta annak, hogy bolygatni szándékozik a határőrvidék belső rendjét, a horvát nemzeti mozgalom hangadói viszont – tudjuk – már március 25-i zágrábi összejövetelükön követelték, hogy a határőrök feudális kötelmeit is mielőbb számolják fel, két nappal később pedig – ez sem újság már számunkra – ugyanezzel a követeléssel léptek fel a szerb nemzeti mozgalom Újvidéken egybegyűlt hívei is.

A nem magyar parasztok soraiban tehát fokról fokra mindinkább gyökeret verhetett az a nézet, hogy végre az ország legelesettebbjei is találhatnak pártfogókat, de kizárólag a nemzetiségi politikusok között. S e nézet meggyökeresedésének rövidesen látható jelei is adódtak – mindenekelőtt a Tamás-vasárnapi balázsfalvi gyűlésen, amelyen az erdélyi főkormánysház tilalma és a Balázsfalván székelő fogarasi görög katolikus püspök, a mindenben a főkormánysházhoz igazodó Ioan Lemény tiltakozása ellenére legalább kétezer paraszt sereglett egybe. Az ilyen és hasonló megnyilvánulások pedig immár azokat a nemzetiségi politikusokat is gondolkodóba ejtették, akik eredetileg teljesen szükségtelennek ítélték, hogy külön is szót emeljenek a parasztság követelései mellett, mert a nemzeti jogegyenlőségben olyan egyedülálló csodaszert láttak, amely – ha egyszer sikerül birtokába jutni – mintegy magától meg fog oldani minden más problémát is.

Hurban például, aki április 26-án a nem túlságosan népes miavai gyűlésen még megfeddte a szlovák parasztokat amiatt, hogy a jobbágyfelszabadítást többre tartják a nemzeti egyenjogúság kivívásánál, két nap múlva, mikor Brezován nemcsak jóval nagyobb – több mint 3 ezer főnyi – hallgatósághoz szólhatott, de azt is tapasztalhatta, mennyire nehezmenyezik a megjelent parasztok, hogy a helybeli uraság, az Erdődy grófi család elvette tőlük a korábban általuk használt erdő- és legelőrészeket, a panaszkodókat már jónak látta arra biztatni, hogy a szóban forgó földdarabokat akár erőszakkal is foglalják vissza. S ettől kezdve azután ő immár minden más lehetséges alkalommal is szóba hozta, hogy az

úrbéres földekhez hasonlóan feudális terhektől mentes területekké kellene átalakítani az egyéb parasztbirtokokat is, kivált az általa legközelebből ismert vidéken, Nyitra megye északnyugati szélein különösen sok parasztsorsát meghatározó irtásföldeket.

De ugyanilyen fordulat ment végbe ekkortájt az április 30-i balázsfalvi gyűlés hatására Bărnúţban is. A gyűlésre eljött parasztsok ugyanis semmi egyebet nem követeltek, mint a jobbágysághoz képesti különbség nélküli felszámolását, s a tanácskozás három fő szónokát, Papiu-Ilariant, Iancut és Butteanut nagy lelkesedéssel fogadták ugyan, de láthatóan csak azért, mert noha ők most megint sürgették a román nép nemzetként való elismerését, a jobbágyszabadításról ez alkalommal is mint elsőrendű, s amazzal legalábbis egyenrangú teendőről emlékeztek meg. Mire tehát a gyűlés vége felé szóhoz jutott, Bărnúţ is megérthette s meg is értette, hogy eredeti programja bővítést igényel, s ennek megfelelően felszólalásában ekkor már ő sem csak a nemzeti egyenjogúság szükségét hangoztatta, hanem azt is, hogy „elérkezett a jobbágyság eltörlésének az ideje”.³⁸ Amivel mellesleg nemcsak azt érte el, hogy a jelenlevő parasztsok őt is megajándékozzák bizalmukkal, hanem egycsapásra meghódította magának a gyűlés megrendezését annak idején nélküle kezdeményező radikális fiatalokat is, ez pedig egyben azt is lehetővé tette számára, hogy – érvényesítve az életkorából fakadó helyzeti előnyöket – mindjárt az erdélyi román nemzeti mozgalom legfőbb és egyedül hivatott irányadójának a szerepét is egyszer s mindenkorra kisajátítsa.

Hiába nélkülözték tehát a magyarországi nemzetiségi mozgalmak a paraszti tömegek támogatását egészen a forradalom kitöréséig: a forradalom kitörését közvetlenül követő hetekben a nemzetiségi mozgalmak iránti érdeklődés és rokonszenv egyszerre kezdett beleplántálódni a nem magyar parasztság soraiba, s a nemzetiségi mozgalmak felé forduló parasztsok megnyerésére most nem is csak a nemzetiségi politikusok jobbainak nyílt lehetőségük, hanem a nemzeti eszme Hurbanhoz vagy Bărnúţhoz hasonló megszállottjainak, sőt a Jellačić-típusú ellenforradalmároknak is. Igaz, az összes nem magyar parasztsot a nemzetiségi mozgalmak továbbra sem sorakoztathatták fel maguk mögött – kivált azokat nem, akiknek

³⁸ A[LEXANDRU] PAPIU ILARIANU, *Istori'a romaniloru din Daci'a Superiore*. II. Viena, 1852. 145.

a körülményeit már a márciusi fordulat is ugrásszerűen megjavította. De ha eszerint a szűkebb értelemben vett Magyarországon élő szlovák, ukrán és román parasztok zömét a nemzetiségi mozgalmaknak a márciusi fordulat után sem sikerült is a maguk oldalára vonniuk, annál nagyobb hódításokat tehettek most már a nemzeti jelszavak azoknak a parasztnak a körében, akiknek a pozsonyi jobbágyszabadításból sem származott vagy legfeljebb elenyésző mérvben származott közvetlen előnyük. Márpedig a feudális rend felszámolását még csupán váró s egyre türelmetlenebbül váró erdélyi román jobbágyok éppúgy ebbe a csoportba tartoztak, akár a szerb és a horvát határőrök, meg a felszabadulásukat Jellačić javára író horvát úrbéreseket, s ebbe a csoportba tartozott persze sok olyan szlovák paraszt is, aki úrbériséggel 1848 előtt egyáltalán nem vagy csak nagyon elégtelenül volt ellátva.

És a magyar hatóságok idővel megkísérelték ugyan feltartóztatni a nem magyar paraszti tömegek és a nemzetiségi mozgalmak egymáshoz való közeledését, azok az intézkedések azonban, amelyeket ennek érdekében fogantatosítottak, részint megkésték s egyébként is félrendszabályoknak bizonyultak, részint pedig a várttal éppen ellentétes hatást eredményeztek. Május 30-án például a Batthyány-kormány is jónak látta végre kimondani, hogy a három temesközi határőrezred meg a sajkás zászlóalj kötelékébe tartozó granicsárok a kincstár számára többé semmiféle robotmunkát nem lesznek kötelesek végezni, s ahol elegendő legeltetőhellyel nem rendelkeznek, ott állataik legeltetésére ezentúl a kincstári erdőket is igénybe vehetik (ha ez „az erdők kára nélkül megtörténhetik”), majd a kormány azt is kinyilatkoztatta, hogy a határőrök által sérelmezett terhes állami közmunkák és magas sóárak korlátozása tárgyában annak idején még további előrelépéseket is fog kérni a népképviselői országgyűléstől.³⁹ Mire azonban megszülettek ezek a határozatok, addigra a szerb határőrök körében már rég közmeggyőződésé lett, hogy helyzetük gyökeres megjavulását egyedül az autonóm szerb vajdaság létrehozásától várhatják; a határőrfalvak lakóit ugyanis időközben teljesen átítatta az a hit, hogy a vajdaság létrehozása után a végvidéken nemcsak a kincstári robot fog megszűnni, hanem többé egyáltalán „nem lesz földesúrként működő katonai kincstár”, s azzal együtt el fog enyészni

³⁹ Az 1848. máj. 30-i minisztertanács jegyzőkönyve. KLÖM XII. 206–207.

minden regalejog, minden hídvám- és révpénzfizetési kötelezettség is, holmi erdei legeltetésre pedig a nép többé végképp nem fog rászorulni, hiszen „legelője annyi lesz, amennyit csak akar”.⁴⁰ És ha eszerint a kormány részéről megajánlott kedvezmények az érdekelteket most már nemigen hangolhatták a magyar forradalom javára, még kevésbé kelthetett bennük rokonszenvet a magyar hatóságoknak a megtorló és megfélemlítő intézkedések iránti vonzalma; példának okáért az, hogy Hont megye a pribeli parasztmozgalom miatti haragjában Rotaridest és Král't haladéktalanul elfogatta, s ezt az – igazolni mellesleg még bírói ítélettel sem próbált – eljárást azután a kormány is jóváhagyta.

Ha pedig a nemzetiségi mozgalmak jelszavainak a nem magyar paraszti tömegek körében végbemenő térhódítását ilyen körülmények között a szűkebb értelemben vett Magyarországon sem lehetett meggátolni, még kevésbé lehetett meggátolni Erdélyben, ahol a végrehajtó hatalmat egyelőre még mindig az erdélyi főkormánysszék és az erdélyi főhadparancsnokság gyakorolta. Mert a parasztmozgalmakat az idevaló birtokosok érdekében ezek az ancien régime megrögzött hívei által irányított hatóságok is igyekeztek leszerelni, csakhogy olyan eszközökkel, amelyeknek az igénybevétele egyedül arra volt alkalmas, hogy még a magyar forradalom és a román nemzeti mozgalom között esetleg ingadozó román parasztokat is mind a nemzeti mozgalom táborába kergesse. Ha például arról értesültek, hogy valahol parasztmegmozdulásra került sor, a tett helyére az erdélyi hatóságok többnyire nemcsak megyei tisztviselőket rendeltek ki, hanem mindjárt fegyveres karhatalmat is, s gondosan ügyeltek arra, hogy a román lakosságú falvak ellen lehetőleg mindig székely határőröket vagy a közeli városokból való magyar nemzetőröket vezényeljenek. Majd a megyék legtöbbször a parasztok elrettentésére április végén vagy május elején a főkormánysszék engedélyével a rögtönítélő bíraskodást is bevezette. Közben pedig a főkormánysszék többrendbeli elfogató parancsot adott ki Butteanu, Papiu-Ilarian és más olyan radikális román politikusok ellen, akiket a román paraszti tömegek ekkorra már igazi népbarátoknak könyveltek el.

⁴⁰ JAKOV IGNJATOVIĆ, Szerb rapszódia. Bp. 1973. 109.

A MÁJUSI NEMZETISÉGI TANÁCSKOZÁSOK

Mire tehát május derekán megnyíltak a magyarországi nemzetiségek első nagy nemzeti gyűlései, magyar részről már éppen elég olyan lépést tettek, amely a magyar forradalomtól nemcsak az érte márciusban még lelkesedő nemzetiségi politikusok közül távolíthatott el sokakat, hanem a nem magyar közemberek tekintélyes hányadát is alkalmas volt jóvátehetetlenül elidegeníteni tőle. Miközben a bécsi udvar iránti illúziók mind nagyobb tért hódítottak maguknak a nemzetiségi mozgalmak sorában – elsősorban annak az ideiglenes alkotmánynak a jóvoltából, amelyet az uralkodó az osztrák kormány javaslatai alapján április 25-én bocsátott ki Ausztria számára. Ez az alkotmányirat ugyanis a birodalom Lajtán túli területein a magyarországgal – legalábbis papíron – merőben ellentétes helyzetet teremtett, amennyiben Ausztria valamennyi népét biztosította nyelvének és nemzetiségének sérthetetlenségéről.

Az udvar iránti illúziók térhódítása pedig apránként a kifejezett magyarellenességet is lánggra lobbanthatta – kivált az olyan nemzetiségi politikusok körében, akik a nemzeti egyenjogúság kivívását a belső polgári átalakulásnál is sokkalta fontosabbnak vélték. És az udvar iránti illúziók térhódítása azután magával hozta azt is, hogy az ilyen nemzetiségi politikusoknak az állásai most még inkább megszilárdultak a nemzetiségi mozgalmak sorain belül, s ezzel párhuzamosan persze tovább erősödtek azoknak a nemzetiségi vezérférfiaknak az állásai is, akik eleve is az udvar készséges hívei voltak. S mert mindezenközben kezdett megteremtődni a nemzetiségi mozgalmak paraszti hátvédje is, most a részint eleve is magyarellenés, részint fokozatosan magyarellenés irányba terelődő nemzetiségi politikusok határozottsága is jócskán megnőtt.

Mindazonáltal a nemzetiségi mozgalmaknak a magyar forradalommal való szembefordulása teljessé még május derekára sem lett. A szlovák nemzeti mozgalom például egyértelműen még ez idő tájt sem mondott le a magyar forradalommal létrehozandó megegyezésről – már csak azért sem, mert akkora paraszti hátvédre, amekkorára más nemzetiségi mozgalmak, képtelen volt szert tenni, de azért sem, mert a horvát és a szerb határőrezredekhez hasonló kész fegyveres erőre sem támaszkodhatott. Nem beszélve arról, hogy – eltérően a magyar koronának alávetett szerbektől és románoktól, akikre a határokon túl élő szerbek, illetve románok

együttérzése is bátorítóan hathatott – a szlovákok külső segítséget legfeljebb a csehektől remélhettek, a cseh nemzeti mozgalom segítségének az igénybevételét pedig lehetőség szerint mellőzni szerették volna, nehogy végül is cseherből vederbe: magyar uralom helyett cseh főség alá kerüljenek.

Amikor tehát a szlovák mozgalom Liptószentmiklóstra sereglett vezetői május 10-én mintegy negyvenen tanácskozást tartottak, hogy követeléseiket ez alkalommal immár a szlovák nép egészének a nevében foglalják írásba: valamennyien egyetértettek abban, hogy most a korábbiaknál messzebb menő követelésekkel kell előhozakodniuk, de egyetértettek abban is, hogy kívánságaikat még mindig nem határoztat, csupán tárgyalási alapul szolgáló petíció köntösébe kell öltöztetniük, s az uralkodón kívül el kell juttatniuk a magyar kormányhoz és a hamarosan összeülő népképviselői országgyűléshez is.

S a petíció pontjai közé – nem vitás – bekerültek olyanok is, amelyekről kidolgozóik eleve tudhatták, hogy magyar részről elfogadhatatlanoknak fogják minősíteni őket – hiszen ez a petíció már külön szlovák egyetem felállítását, a választójogi cenzus eltörlését, a sajtótörvényben előírt óvadékfizetési kötelezettség felszámolását meg Rotarides és Král' szabadonbocsátását is követelte, s követelte persze a szlovák népnek nemzetként való elismerését, sőt követelte, hogy az ország minden népe létrehozassa a maga nemzeti törvényhozó testületét, az ország egészére kiterjedő hatáskörű országgyűlés pedig az egyes nemzetek képviselőiből tevődjék össze, és az ország valamennyi népének a nyelvét fogadja el tárgyalási nyelvéül, s ezekhez a pontokhoz a petíció még azt a követelést is hozzáfűzte, hogy a szlovák lakosságú területeken szervezzenek önálló szlovák nemzetőrséget –, nyilvánvaló azonban, hogy e követelések közül jó néhányat maguk a Liptószentmiklóson egybegyűltek is csak afféle diplomáciai többletkövetelésnek tekintettek.

Némelyekről pedig a tanácskozás résztvevői közül még az is elmondható, hogy azokat az akadályokat, amelyek a megegyezést nézetük szerint leginkább hátráltathatták volna, az útból egyenesen eltakarítani igyekeztek – olyannyira, hogy emiatt a gyűlés a petíció egyik legfontosabb pontját, a parasztkérdésnek szentelt 11. pontot a többtől eltérően csupán elkeseredett vita után tudta tető alá hozni. Hurban ugyanis azt javasolta, hogy ez a pont követelje a földesurak által a parasztoktól 1848

előtt önkényesen elvett irtásföldek és egyéb birtokterületek visszaszolgáltatását, továbbá a majorsági jobbágyok felszabadítását és a földesúri regalejogok eltörlését. Hodža viszont ellenezte ezt az indítványt, mondván, hogy ilyen követeléseknek a petícióba való felvétele „az urakat még jobban elidegeníti tőlük”.⁴¹ S a vitában végül Hurban maradt felül, mert az elnöklő Štúr és a jelenlevők többsége az ő álláspontjához csatlakozott, megsemmisítő vereséget azonban Hodža sem szenvedett.

A petíció elkészülte után ugyanis Hurban annak a véleményének adott hangot, hogy a petícióban foglaltak nyilvánosságra hozatala végett másnap a környékbeli falvak lakóinak a mozgósításával nagy népgyűlést kellene tartani a megyeháza előtti piacon, majd a petíciót körözni kellene a szlovák lakosságú vármegyékben s csak, miután minél többen aláírták, kellene eljuttatni címzettjeihez. Hodža viszont, bár a petíció minél többekkel történő aláíratását maga is helyeselte, a másnapi tömeggyűlés ötletét – mint amelynek a kivitelezése szintén csak a magyarok felingerlésére volna jó, s amelyet az idevalósi népnek a mozgalom iránti nagyfokú részvétlensége miatt amúgy sem lehetne megvalósítani – kereken elutasította. Ebben a kérdésben pedig a többség végül is Hodžának adott igazat.

Végeredményben tehát a magyar–szlovák kiegyenlítés felé vivő út május 10-e után is nyitva maradt. Annál áthidalhatatlanabbá lett viszont ekkorra az a szakadék, amely a magyar forradalom és a horvát nemzeti mozgalom között tátongott. Mert az igaz ugyan, hogy az udvari körök a március 25-i zágrábi petíciónak a belső polgári átalakulást sürgető pontjaival éppoly kevésbé tudtak rokonszenvezni, mint a magyar forradalom hasonló törekvéseivel, a magyar forradalommal való nyílt szembefordulást pedig egyelőre elodázni igyekeztek, s ezért a petícióval Bécsbe siető horvát küldöttség az uralkodótól március 30-án kitérő választ kapott előterjesztéseire, csak hogy az elutasítás legfeljebb az udvarral szemben kelthetett elégedetlenséget – s azt is csupán a horvát nemzeti mozgalom liberális kisebbségében –, a magyar forradalomhoz való közeledésre viszont a horvát nemzeti mozgalom hívei közül ez még senkit sem ösztönzött. Gyakorlati következményekkel pedig a horvát liberálisoknak az

⁴¹ Peter Vozárik tanúvallomása a lipótszentmiklósi tanácskozáson történekről, Lipótszentmiklós, 1848. jún. 8–9. Közli: RAPANT I/2. 321.

udvarral szembeni mostani elégedetlenkedése sem járt, mert Jellačić jól tudta, mit tegyen, hogy őmögötte e liberálisok is éppoly lelkesen sorakozzanak fel, akár udvarhű társaik, s így azután – ha közvetlenül nem is – közvetve, mint az ő támogatóit, ezeket is csak be lehessen majd fogni az udvar ellenforradalmi törekvéseinek a szekerébe.

Kezdte pedig Jellačić azzal, hogy Zágrábba érkezte után egy ünnepélyes szózatban kinyilatkoztatta: „Az én vágyam és az én fő célom a nemzet és a haza boldogulása.” Majd ehhez mindjárt hozzáfűzte azt is, hogy amíg Horvátország és Magyarország viszonyát merőben új, az önállóság és az egyenlőség szellemének tökéletesen megfelelő alapokra nem helyezik, addig ő a magyar kormánnyal semmiféle érintkezésbe nem fog lépni. S minthogy a szózatban nemcsak azt hangsúlyozta, hogy maga is rendkívül fontosnak tartja a horvát szábor mielőbbi összehívását, hanem azt is, hogy a szábornak „rendi különbség nélkül” létrehozandó testületnek kell lennie:⁴² a horvát liberálisokat már ezzel a bemutatkozó nyilatkozattal is nagymértékben a maga javára hangolhatta.

Tovább öregbíthette azután a horvát liberálisok Jellačić iránti rokonszenvét a jobbagyfelszabadításról intézkedő április 25-i báni nyilatkozat meg a szábor előkészítése céljából május 8-ával kezdődően megrendezett báni értekezéslet is. Mert Jellačić ügyelt arra, hogy a Horvát Nemzeti Párttal szemben álló, magyarbarát politikusok közül senki se lehessen jelen az értekezleten, a Horvát Nemzeti Párt liberális kisebbségének a hangadói viszont kellő számban részt vehessenek rajta. S mert ugyanő az értekezlettel olyan választójogi szabályzatot fogadtatott el azután, amely lehetővé tette ugyan, hogy a horvát főrendek és közjogi méltóságok továbbra is helyet foglaljanak a száborban, a törvényhatóságok képviselőinek a megválasztásába azonban (igaz, csak közvetve, electorok révén) végre valóban beleszólást biztosított a nem nemeseknek is.

Mire tehát ismeretessé lett Zágrábban, hogy a május elején Bécsben járt Batthyány követelésére az uralkodó a magyarországi főhadparancsnokokat a magyar kormány iránti engedelmességre utasította, s ilyen értelmű utasítást küldött Jellačićnak is: a talaj már kellőképpen elő volt

⁴² Jellačić szózata, s. d. [Zágráb, 1848. ápr.]. Közli: Aktenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung vom Jahre 1848. Hrsg. von STEPHAN PEJAKOVIĆ (továbbiakban: PEJAKOVIĆ). Wien, 1861. 1–3.

készítve ahhoz, hogy a horvát nemzeti mozgalomnak a báni értekezleten éppen együtt ülő vezetői – a liberálisok is – mind kötelességüknek érezték azonnali óvást emelni ez ellen a lépés ellen. S május 11-re meg is született a báni értekezletnek az uralkodóhoz intézett felirata, amely egyfelől hosszan méltatta Jellačić érdemeit, másfelől meg immár az értekezlet résztvevőinek a nevében is kinyilvánította, hogy a horvátok nem vethetik alá magukat a magyar kormánynak, s nem pusztán azért nem, mert ez sértené a horvát nemzeti érdekeket, de azért sem, mert a magyarok Ausztriától teljesen független magyar állam létrehozásán fáradoznak, és így súlyosan veszélyeztetik az uralkodóház nagyságát és „az osztrák államkötelék épségé”-t. A báni értekezlet liberális résztvevői pedig nemcsak ennek a szempontnak a kiemelésébe egyeztek bele, hanem abba is, hogy a felirat végezetül még a horvát nemzet „rendíthetlen jobbagyi hűség”-ből fakadó segítségét is felajánlja „a trón megszilárdításá”-ra és a birodalmi egység megvédelmezésére.

S ha a horvát liberálisok még ebbe is belementek, azt – meglehet – csupán azért tették, mert a felirat nem egyszerűen a régi rend helyreállításában való közreműködésre, hanem egy új berendezkedésű, „szabad” és „szervesen tagolt” (értsd: az egyes tartományoknak – így Horvátországnak is – nagyfokú autonómiát biztosító) birodalomért vívandó harcra kötelezte el aláíróit,⁴³ s mert Jellačić liberális színezetű intézkedései meg az április 25-én nyilvánosságra hozott ideiglenes osztrák alkotmány szép szavai ekkorra már valóban, szívük mélyén is elültették bennük azt a – ténylegesen persze hiú – reményt, hogy a Habsburgok az ő szövetségesi szolgálataikat készek is lesznek a birodalom ilyesféle újjászervezésével viszonzni. Bármennyire kétségtelennek látszik is azonban, hogy a horvát liberálisokat májusban sem holmi ellenforradalmi törekvések diadalra segítésének, hanem egyedül a horvát nemzeti érdekek érvényesítésének a vágya vezérelte: ez sem változtat azon, hogy ha az udvarnak most ők is felkínálták a maguk segítségét, akkor ezzel ténylegesen most ők is az ellenforradalom szolgálatába szegődtek.

Amint az ellenforradalom esélyeit növelte a május 13–15-én Karlócán lebonyolított szerb nemzeti gyűlés is. Mert ennek a gyűlésnek a résztvevői között akadtak ugyan, akik – mint például Teodor Pavlović, a Pesten

⁴³ A báni értekezlet az uralkodóhoz, Zágráb, 1848. máj. 11. Közölve: *uo.* 14–18.

kiadott liberális szellemű *Sveobšte jugoslavenske i serbske narodne novine* szerkesztője meg Jakov Ignjatović, a fiatal szentendrei író vagy Jovan Hadžić újvidéki városi tanácsnok – sejtették, hogy ha a szerbek most frontot nyitnak a magyarok ellen, akkor ebből mindkét népnek csak kára lehet, s akik ezért még mindig, a magyar részről mutatott eddigi hajthatatlanság ellenére is a magyarokkal kötendő megegyezés útját szerették volna egyengetni, ezeknek a férfiaknak a hangja azonban a szó szoros értelmében elveszett a Karlócát ellepő – nagyrészt a határ-őrvidék falvaiból kikerült s a gyűlés vége felé már 6–8 ezres létszámúvá terebélyesedett – sokaság szenvedélyes zúgásában. Annál nagyobb táborra volt viszont Karlócán Stratimirovićnak, aki a Habsburgokra – Hadžićékhoz hasonlóan – maga is illúziók nélkül tekintett ugyan, de Pozsonyból hazatérte óta abban a meggyőződésben volt, hogy kellő engedményekre a magyarok csupán határozott fellépéssel lesznek rábírhatóak, s ezért többé a fegyveres magyarelles felkelés gondolatától sem idegenkedett. A gyűlés résztvevőinek a zöme pedig – így a nagy számban megjelent papok és határőrtisztek, sőt ekkor már az egyszerű falusiak legtöbbsze is – a forradalmi mozgalmak iránti gyűlöletben felülmúlhatatlan Rajačić mögött állott.

S igaz, Rajačić – Jellačićtól eltérően – elsősorban nem azért igyekezett saját népét harcba vinni a magyar forradalom ellen, hogy ezzel a Habsburgokat hozzásegítse márciusban megingott birodalmi rendszerük újlagos megszilárdításához, hanem hogy kiverekedje az autonóm vajdaságot, s a vajdaság élén azután a maga egyházfői hatalmához olyasféle politikai hatalmat is társítson, aminőre nagy elődje, Arsenije Crnojević pátriárka meg a Crna Gora-i püspökfejedelmek tettek szert valaha; más utat azonban ennek a célnak az elérésére nem látott, mint a magyar forradalom ellen a Habsburgok oldalán megvívandó harcot, mert ő is abban a hitben élt, hogy ilyenén szolgálattétellel a Habsburgokat képes is lesz rákényszeríteni megfelelő viszontszolgálatokra. Minek folytán Rajačić a karlócai gyűlést megnyitó beszédének a középpontjába is azt a gondolatot állította, hogy a szerbeknek nemzeti jogaikért most késedelem nélkül harcra kell szállniuk a magyarok ellen, s hogy habozniuk már csak azért sem szabad, mert törekvéseiknek végre a külső körülmények is kedveznek, hiszen az uralkodó április 25-i alkotmányiratában már meg is ígérte népeinek a teljes nemzeti egyenjogúságot.

A gyűlés pedig ezeket a jelszavakat a legnagyobb lelkesedéssel tette magáévá. Az egybegyűltek tehát a szerbek pátriárkájává kiáltották ki Rajačićot, majd a megszervezendő vajdaság fegyveres erőinek a vezérletére vajdát is választottak a 3. (ogulini) határőrgyalogezered parancsnokának, a pillanatnyilag Észak-Itáliában szolgáló Stevan Šupljikac ezredesnek a személyében. S május 15-ére azután formát öltöttek a gyűlés határozatai is, amelyek kimondották, hogy a szerbek magukat „politikailag szabad és független nemzetté” nyilvánítják, hogy a Bácskából, a Temesközből, a Szerémségből és Baranyából létre akarják hozni a maguk autonóm vajdaságát, hogy ez a vajdaság politikai szövetségre fog lépni a horvátok Háromegy Királyságával, s hogy a magyar kormánnyal nem óhajtanak tárgyalásokba bocsátkozni, az uralkodóhoz viszont küldöttséget fognak meneszteni a nemzeti gyűlés kívánságainak előterjesztése meg annak a „szeretetnek és ragaszkodásnak” a tolmácsolása végett, amellyel a szerb nép az uralkodóház iránt viseltetik.⁴⁴

Ezek után pedig már csak a megindítandó fegyveres felkelés vezérkarának az életre hívása volt hátra. A gyűlés résztvevői tehát végezetül megalakították a szerb nemzeti fődobort, s ennek az elnökségét először szintén Rajačićra bízta, majd – mivel Rajačić túlságosan messzire menni nem akart, amíg az udvari körök bizonyosságát nem adják annak, hogy csakugyan elégedettséggel fogadják az ő fegyvertársi felkínálkozását – ezt a tisztet néhány nap múlva Stratimirovićra ruházták át.

A nemzetiségi kérdés elmérgesedéséről tanúskodó tények sorjázása azonban ezeknek a határozatoknak a megszületésével még egyáltalán nem fejeződött be, hiszen hátra volt még az erdélyi románok nemzeti gyűlése is, amely épp a karlócai tanácskozás záróülésének a napján, május 15-én nyílt meg Balázsfalván, éspedig a Karlócáról eloszlónál is ötszörte nagyobb, 30–40 ezres tömeg részvételével. Ámbár ez a gyűlés – elsősorban éppen e hatalmas tömeg jelenléte miatt – némileg másként zajlott le, mint a karlócai. Az erdélyi román parasztok ugyanis jövőjüket ekkor még közel sem látták annyira megnyugtatóan eldőlni, mint a vajdaság létrehozásától minden nehézségük végérvényes kiküszöbölését remélő szerb sorstársaik, s Balázsfalván ezért elsősorban a jobbagyfelszabadítás-

⁴⁴ A karlócai gyűlés határozatai, s. d. [Karlóca, 1848. máj. 15.]. Közli: THIM II. 206–209.

ról akartak hallani. Ez pedig már eleve is lehetetlenné tette, hogy Șaguna a nemzeti mozgalomnak ehelyütt ugyanolyan kizárólagos irányítójává emelje magát, amilyenné Rajačić lett Karlócán.

Igaz viszont, hogy a román–magyar megegyezés esélyeire nézve különösebb haszonnal a nemzeti mozgalom konzervatív szárnya által játszott szerep korlátozódása sem járt. Mert a balázsfalvi gyűlés magyarbarát résztvevői szintén teljességgel háttérbe szorultak, a román nemzeti mozgalomnak a magyar forradalomhoz való közeledését pedig különben sem segítették volna elő; a szóban forgó magyarbarátok, Lemény püspök és követői ugyanis nemcsak a román nemzeti mozgalomnak a magyar vezető körökkel való esetleges kenyértörését elleneztek, hanem a polgári átalakulást is. S a román nemzeti mozgalom táborán belül velük szemben kialakult ugyan egy elszánt és erős radikális csoport is, ezek a Iancu és Papiu-Ilarian körül tömörülő fiatalok azonban – bármennyire rokonak voltak is törekvéseik a magyar forradalom törekvéseivel – a magyar–román közeledést ekkor már ugyancsak nem mozdíthatták elő, hiszen a Tamás-vasárnapi gyűlés alkalmával teljesen Bărnuf uszályába kerültek. Amint – látván, hogy immár Bărnuf mögött áll a gyűlés jobbagyrendű résztvevőinek legtöbbsége is – végül a román liberálisok is mind fejet hajtottak Bărnuf előtt, mégpedig már a gyűlés voltaképpeni megnyitását megelőző napon, május 14-én, mikor is a Balázsfalvára érkezett román értelmiségiek a további teendők megvitatása céljából előtanácskozássra ültek össze a helybeli székesegyházban. Holott Bărnuf, aki a szót ezen az összejövetelen mindjárt magához ragadta, ez alkalommal mindennemű köntörfalazás nélkül feltárta nézeteit, az általa előadottak pedig teljesen nyilvánvalóvá teheték, hogy álláspontja sok vonatkozásban nagyon is eltér a megbeszélés más résztvevőinek az álláspontjától.

Bărnuf ugyanis először egyértelmű elismeréssel, sőt elragadtatással emlékezett meg az uralkodó nevében április 25-én Ausztria számára kibocsátott alkotmányiratról. Elismerte továbbá azt is, hogy a magyar forradalom alapvető fontosságú szabadságjogokat léptetett életbe, s hogy ezeknek a szabadságjogoknak az élvezetét a magyarok felkínálták az ország nem magyar lakóinak, így – az unió megvalósulásának a függvényeként – az erdélyi nem magyaroknak is. Az unió azonban – fűzte hozzá ehhez – a román nemzetet valójában mégsem szabadsághoz juttatná, hanem az eddiginél is nyomasztóbb szolgaságba süllyesztené. Mert a nem ma-

gyarok a valóságban éppen nem élvezhetnek egyenlő szabadságot addig, amíg a magyarok ragaszkodnak az államgépezet szigorú központosításához, s az államegység nélkülözhetetlen biztosítékának vallják a magyar államnnyelv kizárólagosságát, amíg tehát a nem magyarok nem szervezhetnek nemzeti gyűléseket, a tisztviselőket pedig az általuk lakott területeken nem választhatják meg a maguk soraiból, s véleményüket a parlamenti vagy megyegyűlési vitákban nem fejthetik ki anyanyelvükön – úgy, amint azt például Belgiumban vagy Svájcban bárki megteheti.

S az persze igaz – jegyezte meg Bärnuț –, hogy a magyarok a jobbágy-rendszer is felszámolták és a jobbágyfelszabadítás Erdélyre való kiterjesztését szintén felajánlották az unió keresztülvitelének az esetére. Csak-hogy – folytatta – a feudális viszonyokat most már a különállását megőrző Erdélyben is okvetlenül ki fogja küszöbölni „egy irtózatoss és láthatatlan erő, amely mindenütt a zsarnokság ellen dolgozik”. Következésképpen – sommázta álláspontját – a magyar forradalommal való összefogásból és az unióból a románoknak hasznuk nem, csupán káruk származnék, s ezért, aki a román nép javát akarja, csak azt kiálthatja: „ne járuljunk a magyar szabadság asztalához, mert azon minden falat mérgezett.”⁴⁵

Ezek a fejtegetések pedig osztatlan egyetértést igazán nem kelthettek Bärnuț valamennyi hallgatójában. Hiszen a tanácskozáson részt vett többek között Bariț is, aki tisztában volt azzal, hogy a feudális viszonyok kötelékéből Erdély népét nem valami „láthatatlan erő”, hanem egyedül a polgári átalakulás román és magyar híveinek együttes harca szabadíthatja ki. És az összejövetelen jelen volt az évek óta Havaselvén, az ottani liberálisok legnagyobbika, Nicolae Bălcescu mellett tevékenykedő August Treboniu Laurian is, aki most Bălcescuval egyetértésben éppen azért sietett vissza szülőföldjére, hogy az erdélyi románokat rábírja, „foglaljanak állást a románok jogai mellett”, szakítani azonban „ne szakítsanak a magyarokkal”, hanem igyekezzenek megértetni velük, hogy nekik maguknak is elemi érdekük fűződik a románok kielégítéséhez.⁴⁶ De hiába: Balázsfalván ekkor már olyan légkör uralkodott, amelyben Bärnuț esz-

⁴⁵ SIMION BÄRNUȚIU, *Românii și ungurii. Discurs rostit în catedrala Blajului* 2 (14) maiu 1848. Red. și introd. GEORGE BOGDAN-DUICĂ. Cluj, 1924. 9–47.

⁴⁶ Bălcescu erre vonatkozó jegyzeteit idézi: CHERESTEȘIU 435.